

JONAS BALČIUS

Kultūros, filosofijos ir meno institutas

DOROVINĖ IR SOTEROLOGINĖ KANČIOS PRASMĖ ANTANO MACEINOS FILOSOFIJOJE

Moral and Soteriological Meaning of Suffering
in the Philosophy by Antanas Maceina

SUMMARY

The article presents a detailed analysis and systematic expansion of one of the basic concepts regarding the onto-ethic origins and purpose of human suffering, developed by a prominent Lithuanian philosopher of the interwar period, neothomist Antanas Maceina (1908–1987). This philosopher devoted significant attention to the origins, meaning and soteriological purpose of the existential suffering experienced by humans. In this respect, suffering embodies one of the basic notions of the Christian philosophy for A. Maceina. It brings his views close not only to philosophy, but also to theology.

1. ŽMOGIŠKOSIOS EGZISTENCIJOS PASAULYJE PRIGIMTIS IR PRASMĖ: EGZISTENCIJA KAIP IŠTREMTIS

Pats šios problemos formulavimas rodo ir, be abejo, pagrindžiamas teiginiu, jog Antanas Maceina, kaip, beje, ir Jonas Girnias, lietuvių filosofijos istorijoje laikomi *mąstytojais, turėjusiais didesnių ar mažesnių aspiracijų bei ketinimų vienaip ar kitaip su egzistencializmu susieti neotomistinę filosofiją*. Ši mąstymo apie pasaulį ir žmogų tradicija tomistinėje filosofijoje,

pradedant nuo paties Tomo Akviniečio, be abejo, buvo itin palanki, kadangi būtent šio filosofo kūryboje gėrio ir blogio, pasaulio ir žmogaus prigimties bei paskirties problema užima vieną svarbiausių vietų ir visiškai pagrįstai gali būti laikoma pagrindine šios filosofijos sąvoka, konceptu, motyvuojančiu ir netgi generuojančiu ir patį šį mąstymą. Tikrovė čia

RAKTAŽODŽIAI: Dievas, būtis, gėris, blogis, gyvenimas, prometėjizmas, sudievinimas, susidievinimas.
KEY WORDS: God, being, good, evil, suffering, existence, Prometheism, deifying, self-deification.

iškyla kaip *ontoetinė dviejų lygių sistema, kurios pagrindą ir prasmę sudaro būtiškoji gėrio ir blogio pradų samprata, įsameninama Dievo ir velnio sąvokomis.*

Žmogaus kaip būtybės buvimas ar, tikriau sakant, buvojimas pasaulyje tomistinės filosofijos taip pat yra motyvuojamas ir apibrėžiamas kaip šių dviejų sąvokų, t.y. šių dviejų metafizinių koreliatų *koegzistencine priešprieša*. Pažymėtina, kad priešingai negu daugelis kitų pasaulio religijų, pavyzdžiui, zoroastrizmas, hinduizmas, budizmas, iš dalies netgi arijonizmas, katarai kitaip predikuoja ir įvardija gėrio ir blogio prigimtį bei jų paskirtį pasaulyje. Krikščionybė, o ypač katalikybė, minėtąją problemą suabsoliutina ir netgi komplikuoja tuo, jog gėrį ir blogį laiko anaip tol ne lygiavertėmis būties konstantomis: *blogis gėrio atžvilgiu jau šv. Tomo filosofijoje griežtai konceptualizuojamas ir apibrėžiamas tik kaip mažesnis gėris, t.y. ne kaip pati būtis, o tik kaip josios predikatas, akcidenција*. Kitaip tariant, pasakojimas *Apie blogį* priklauso pirmajai *Teologijos sumos* daliai ir baigiamas teiginiu, jog kiekvienas blogis ar blygybė turi būti redukuojami į pirmą pradę gerąją priežastį, iš kurios ir atsiranda, tačiau tik atsitiktinai – *ex qua sequitur malum per accidens* (S. Th. I, q.49 a.3 ad 6). „Pripažįstant, kad gėris yra blogio priežastis, ir būnant logiškai nuosekliam, tektų pripažinti, kad jokio gėrio apskritai nėra, nes gėris, kuris yra blogio priežastis, iš tiesų yra joks gėris, o pats tikriausias blogis“¹.

Dievo „išteisinimo“, arba teodicėjos, pasaulyje siaučiančio blogio akivaizdoje problema tebėra viso filosofinio rūpesčio

dėl žmogaus prigimties, paskirties ir likimo objektas. Ne svetima ji ne tik tradiciniam tomizmui, bet ir neotomizmui bei *krikščioniškajam egzistencializmui*.

Krikščioniškasis egzistencializmas, atstovaujamas *teistiškai* apie pasaulį, taigi ir apie gėrio ir blogio prigimtį, mąstančių filosofų, ypač prancūzų egzistencialistų, Maceinos atveju tampa pamatiniu konceptualių pagrindų, kuriuo be didesnių išlygų grindžiama ir visa šio filosofo kūryba. Tiktai įvardijama ši problema ne vien tik kaip *blogis*, bet ir kaip *kančia*. Filosofinė ir pasaulėžiūrinė kančios genezė – prigimtis, raida bei plėtotė, apimanti visus egzistenciškai apmąstomos būties lygmenis, beveik sutampa su Maceinos filosofijos turiniu – jo pažiūrų į tikrovę – pasaulį ir žmogų – egzistenciniu specifiškumu.

Kitaip tariant, žmogaus Žemėje „buvojojimo“, egzistavimo ir egzistavimo specifiškumo pagrindą, esmę bei turinį Maceinos kūryboje sąlygoja ir sudaro *kaltės sąvoka*. Žmogiškoji kaltė čia yra kildinama iš ypatingosios jo, kaip būties ir būtybės, prigimties, kurios esmę išreiškia ir įprasmina *prometėjiškoji nemirtingos jo sielos kokybė, pasireiškianti ir kaip laisva valia, ir kaip jos predikatai, pavyzdžiui, laisvė, nepriklausomybė, nemirtingumas ir t.t.* Visa tai esą tokie troškimai, idealai ir siekiai, kurių sukurtosios būtytys ir būtybės pačios savaime, t.y. be savo Kūrėjo pagalbos, niekaip negalinčios nei pasiekti, nei įgyvendinti. Nepaisant to, minėtieji jų siekiai bei troškimai kaip tik ir tampa tuo pretekstu bei pagrindu, kurį Maceina savo filosofijoje apibrėžia ir įvardija kaip *konfliktiškumą*.

Blogis pasaulyje, anot Maceinos, atsiranda ne iš pačios dieviškosios būties sukuriosios prigimties, t.y. ne iš tariamo jos prigimtinio ydingumo ar gėrio visumos joje trūkumo, o iš dvasinę prigimtį – nemirtingą sielą turinčių dieviškojo pasaulio būtybių laisvės, jų absoliutaus savarankiškumo ir vienvaldiškumo troškimo. Šia prasme blogis visatoje ir pasaulyje esąs susijęs ne su Dievo gera ar bloga valia, o su Jo sukurtųjų būčių kaip būtybių laisva valia bei jų sąlygojamu egoizmu, savanaudiškumu, puikavimu si bei pasipūtimu. Visa tai ontoetinės pagal savo prigimtį ir paskirtį dieviškosios tikrovės visuma minėtųjų būtybių egzistenciškai ir *iškreipiama*, ir *iškraipoma*. Pirmą kartą, pasak Maceinos, tai atsitinka ne kur nors kitur, o čia pat, gerojo Dievo pašonėje – kaip Liuciferio (Šviesnešio) sukeltas angelų maištas prieš savo Kūrėją. „Aischilo tragedija *Prikaltasis Prometėjas* paprastai yra laikoma tikrąja prometėjiškosios dvasios išraiška. Šitoji tragedija yra ne kas kita kaip meniškas apdirbimas seno graikų mito, vaizduojančio dievų grumtynes už valdžią Olimpe ir iš grumtynių kylančią Prometėjo tragiką. Aischilas prometėjiškosios idėjos nesugalvojo. Jis ją paėmė iš graikų dvasios, suteikdamas jai tik literatūrinę, meninę formą. Pati prometėjiškoji idėja graikuose buvo gyva dar toli prieš Aischilą. Ji yra gyva apskritai žmonijoje. <...> Amžinas prometėjiškas žmogaus savęs teigimas yra radęs literatūroje nemaža vietas, ir prometėjiškoji idėja ne vieno rašytojo net buvo stipriau išreikšta negu Aischilo. Žmogaus palinkimas savęs teigimu sukilti prieš Kūrėją buvo gyvas visų laikų sąmonėje, ir visų laikų literatūros

meno genijai žmogaus ir Dievo konflikto yra žavėjęsi“².

Aiškindamas iš kur ir kaip ši amžinoji žmonijos aistra, šis amžinas troškimas sukilti – ir ne tik prieš Dievą, bet ir prieš gamtą bei savo artimą – atsirado, Maceina tvirtai laikosi nuostatos, jog prometėjiškoji idėja žemėn yra atėjusi iš antgamtinio pasaulio. „Apreiškimas mums pasakoja, kad pirmas kūrinio pasipriešinimas Kūrėjui yra įvykęs dvasių pasaulyje ir kad šitas pasipriešinimas dvasių pasaulį perskėlęs į du amžinai kovojančių ir amžinai nesiderinančių kosmu. Pranašas Izajas vaizdingais žodžiais mums yra palikęs anos antpasaulinės tragedijos aprašymą: *Kaipgi puolei iš dangaus tu, Šviesnešy, kurs anksti rytą užtekėdavai; kaip sukniubai ant žemės tu, kuris žeisdavai tautas? Tu sakei savo širdyje: Į dangų aš užžengsiu, iškelsiu savo sostą aukščiau už Dievo žvaigždes, sėdėsiu ant sandoros kalno ant šiaurės šlaitų. Aš pasikelsiu aukščiau už debesų aukštynes, būsiu panašus į Aukščiausiąjį. Neapvaldomas savęs teigimas vietoje panašumo į Dievą pirmąkart Šviesnešį pavertė Dievo priešingybe ir prakeiksmą sėjančiu liuciferiu“³.*

Remdamasis cituotais pranašo Izaijo iš Senojo Testamento žodžiais, Maceina padaro išvadą, jog jau žmonijos gyvenimo pradžioje prometėjiškoji žmogiškojo nepaklusnumo, prigimtinio maištingumo idėja yra iškilusi „visu ryškumu“. Tačiau svarbiausia, jog būtent šiame prigimtiniame žmogaus maištingume ir nepaklusnume filosofas išvelgia ir žmogaus kaip kūrinio nemirtingąją prigimtį – jo sielą, kuri kaip tik ir esanti visa ko kaltininkė. „Kai Dievas sutvėrė žmogų, jis jam pažadėjo nemirtingumą kaip išvadą iš jo

nuolatinio ryšio su Kūrėju. Tuo tarpu žmogus, suviliotas savęs teigimo pagundos, ir pasipriešino Dievo nutarimams. *Žaltys tarė moteriškai: visai judu nenumir-sita, nes Dievas žino, kad tą dieną, kurioje judu iš jo valgysite* (ragausite vaisiaus nuo rojaus sodo viduryje augusio Pažinimo medžio – J. B.), *atsivers judviejų akys ir būsitate kaip dievai ir žinosite, kas gera ir kas pikta*⁴.

Taigi dar būdami metafizinio Rojaus sodo vaikai, pirmieji žmonės – Adomas ir Ieva – jau sukyla prieš juos sukūrusio Dievo valią ir galią, ir tai yra – po Liuciferio nuopuolio – *antrasis dieviškosis, ontoetinės tikrovės iškreipimas, panei-gimas ir paniekinimas*. „Ir vėl mes matome, kad tai buvo tragiška iliuzija, nes žmogus, vietoje tapęs Dievu, pasivergė gamtai, pasislėpdamas krūmuose ir lapų drabužiu prisidengdamas sukilusių prigimtį“⁵. Tačiau pirmųjų žmonių – Adomo ir Ievos – naivų, patiklų apsisprendimą ne Dievui, o gamtai (paklūstama žalčio, o ne Dievo valiai) Maceina vertina ne tiktai kaip antrąjį dieviškosis, t.y. nenuodėmingos, harmoningos ir tobulos tikrovės nuvertinimą bei paniekinimą, bet ir kaip laisvą *kultūrinį* pasirinkimą. „Kultūriniai žmonijos laimėjimai taip pat yra susiję su prometėjiška idėja. Kai žmonės išmoko apvaldyti gamtą, kai jie sugebėjo pasigaminti bent minimaliai techninės kultūros priemonių, juose atbudo žmogiškosios galybės jausmas, apsireiškęs gaivalingu savęs teigimu: *Jie kalbėjo: Eikime, pastatykime sau miestą ir bokštą, kurio viršūnė siektų dangų, ir padarykime savo vardą garsų pirma negu išsiskirstysime į visus kraštus*“⁶.

Kitaip tariant, ir Babelio bokšto tragedija taip pat buvo „ipinta į ištisą eilę prometėjiškų žmogaus žygių“.

Trečiasis ir, sekant Maceinos krikščioniškąją „prometėjizmo“ žmogaus dvasioje sampratos logika, matyt, jau paskutinis žmogaus ir Dievo susidūrimas bei iš to kylantis neišvengimas kūrinio pralaimėjimas savo Kūrėjui, – *tai Kristaus nukryžiavimas ir Jo įsteigtosios Bažnyčios paniekinimas, supasaulietinimas*. Apie tai filosofas prabyla poetiškai ir filosofiška transformuodamas garsiąją rusų rašytojo Fiodoro Dostojevskio *Didžiojo inkvizitoriaus* legendą. Pripažindamas Nikolajaus Berdiajevo žodžių, jog *Didžiojo inkvizitoriaus* legenda ir siužetine, ir conceptualine prasme iš tikrųjų esanti „mįslė“ teisingumą bei pagrįstumą, Maceina vis dėlto pateikia savąją šios Dostojevskio romano *Broliai Karamazovai* filosofinės alegorijos interpretaciją. Siužetinė šios legendos „atsitiktinumą“ minėtame romane Maceina paaiškina paprastai, t.y. tuo, jog „ne kartą kūrinys – ypač genijų darbuose – pralenkia kūrėjo sąmoningus apmatus ir atskiros konkretybės vaizdu atskleidžia tokių perspektyvų, kurios nustebina ir patį kūrėją“⁷. Metafizinė legendos prasmė, pasak Maceinos, glūdinti ne kurioje nors atskiroje šio kūrinio idėjoje, o kaip jo visuma. „Atidus legendos skaitytojas lengvai gali pastebėti, kad šitas Dostojevskio pasakojimas yra ne kas kita, kaip platėlesnis aiškinimas trijų Kristaus gundymų dykumoje. Prieš pradėdamas viešąjį gyvenimą bei veikimą Kristus buvo [dykumos – J. B.] dvasios nuvestas į dykumą, kad iškęstų tris nepaprastos reikšmės turinčius gundymus.

Gundymų istorija Evangelijose aprašyta trumpai ir paprastai. Tačiau jos prasmė yra labai gili. Ji tad visais laikais yra traukusi savęsp mąstytojų dėmesį, ir ne vienas teologas bei filosofas yra ėmęsis ją aiškinti. Šiuo keliu ėjo ir Dostojevskis⁸.

Taigi apie ką iš tikrųjų kalba Kristus savo gundytojai – dykumų dvasiai, tikriau sakant, velniui? „Išpasninkavęs keturiasdešimt dienų ir keturiasdešimt naktų, jis buvo labai alkanas. Prie jo prisiartino gundytojas ir tarė: „Jei tu Dievo Sūnus, liepk, kad šie akmenys pavirstų duona“. Bet Jėzus atsakė: „Parašyta:

Žmogus gyvas ne viena duona, bet ir kiekvienu žodžiu, kuris išeina iš Dievo lūpų.“

Tada velnias jį paima į šventąjį miestą, pastato ant šventyklos šelmens ir sako: „Jei tu Dievo Sūnus, pulk žemyn, nes parašyta:

Jis lieps savo angelams globoti tave, ir jie nešios tave ant rankų, kad neužsigautum kojos į akmenį.“

Jėzus jam atsako: „Taip pat parašyta: *Negundyk Viešpaties savo Dievo*“.

Velnias vėl paima jį į labai aukštą kalną ir, rodydamas viso pasaulio karalystes bei jų didybę, taria:

„Visa tai aš tau atiduosiu, jei parpuolęs pagarbinsi mane. Tada Jėzus atsako: „Eik šalin, šėtone! Juk parašyta:

Viešpatį, savo Dievą, tegarbink ir jam vienam tetarnauk!

Tuomet velnias nuo jo atsitraukė; štai angelai prisiartino ir jam tarnavo“ (Mt 4, 1–11).

Vadinasi, iš to, apie ką ir kaip Jėzus kaip Dievo sūnus kalbasi su piktąja dykumų dvasia, arba velniu, galime suprasti, jog piktosios dvasios ir pirmųjų

žmonijos tėvų iškreipta ir paniekinta pirmapradė būtis, transformavusis į gamtą, neišvengiamai ir netgi nepermdaujama yra susijusi su blogiu – būtis trūkumu, nepakankamumu, pasireiškančiais ir kaip badas, ir kaip mirtis, ir kaip kančia, kurių net ir Kristus, būdamas tikras ir vienintelis gyvojo Dievo sūnus, nenori nei atšaukti, nei pakeisti: *dieviškosios būties sugrąžinimas į turėtąją pilnatvę einąs per pasaulio ir žmogaus kančią, mirtį, įvairiausias nelaimes, netektis ir praradimus*. Kristaus atėjimas, paniekinimas, kančia ir mirtis ant kryžiaus – aki-vaizdžiausias to įrodymas. „Tačiau inkvizitorius į visa tai žiūri jau kitaip. Kaip visur, taip ir čia, jis mėgina ‘pataisyti’ Kristaus nusistatymą ir Jo elgesį. Dykumų dvasios padarytas Kristui pasiūlas jis laiko ne gundymu, ne melu, bet giliausia tiesa, kokia tik kada nors pasaulyje buvusi pasakyta. <..> Dykumų dvasios sykį užbrėžtas kelias pasiliko nuolatatos gyvas ir viliojās⁹. Inkvizitorius ne tik jaučiasi turįs teisę tokius „pataisymus“ daryti, bet motyvuoti, kodėl jis tai darąs. Tuo tarpu Maceina mano kitaip. „Kristaus gundymai yra sutelktinis žmonijos istorijos vaizdas, o žmonijos istorija yra šių trijų gundymų išsiskleidimas ir konkretus apsireiškimasis gyvenime. Tai, kas aną kartą vyko dykumoje, vyksta kiekvieną dieną visoje žmonijos istorijoje. Trijuose gundymuose slypi žmogiškosios prigimties priešingybės, kurios istorijoje išauga ir išsivysto. Trys gundymai yra tarsi sėkla, kuri pamažu keroja į platų istorijos medį¹⁰. Visi jie – tai žmogaus dvasios gundymai per jo kūną: *gundymai duona, valdžia ir pasauliu*. „Tuo būdu, –

pabrėžia Maceina, – savaime, tiesiog sillogistiškai išeina, kad *legendos galutinė – metafizinė – prasmė yra atskleisti žmonijos istorijos vaizdą ir parodyti joje siaučiančias žmogiškosios prigimties priešingybės*¹¹.

Maža to, legendoje įtikinamai atskleidžiama ir pademonstruojama *kaip ir kokiū būdu žmogus išlieka – buvo, yra ir bus – ontinio gėrio ir blogio kovos bei nuolatinių susidūrimų centras, nes viskas čia sukasi apie skirtingai suprantamą žmogaus laisvę ir laimę*. Čia „susitinka ir susikerta paties kosmo pradai: Dievas ir velnias, Kristus ir dykumų dvasia. Žmogaus širdis, jo prigimties gelmės yra šitos kovos laukas“¹².

Didysis inkvizitorius, kuris, pagal Dostojevskio sumanymą, kaip tik ir atstovaujantis katalikų, o ne stačiatikių Bažnyčiai, įsitikinęs, jog visi trys didieji Kristaus elgesio, vadinasi, ir krikščioniškosios etikos, pataisymai yra neišvengiami ir būtini. Ir pirmiausia tai, kas ir iš tikrųjų yra susiję bei sudaro kasdienę – egzistencinę, o ne metafizinę, žmogaus gyvenimo prasmę ir laimę: *sotumą ir ramybę*. „Kaip žmogus inkvizitorius nėra Kristaus priešingybė. Galimas daiktas, kad žmonių meilė jį nuvedė klaidingu keliu; kad, užuot žmones padaręs laimingus, jis pavertė juos vergais ir juos nužmogino. Bet tai yra tik klaida, ne neigimas ir ne principinė priešingybė. Todėl ir Kristus, išklauses ilgą inkvizitoriaus kalbą, jo

nepasmerkia, bet jam atleidžia jį pabučiuodamas“¹³.

Ir štai čia mes ir vėl turime atsigręžti į tai, ką Maceina jau anksčiau cituotame savo kūrinyje *Prometėjizmo problema* įvardijo kaip *prigimtinių nemirtingos – ir dėl to dieviškos – žmogaus sielos maištingumą*.

Kitaip tariant, Maceinos plačiai ir išsamiai komentuojama Dostojevskio romano *Broliai Karamazovai* legenda apie didįjį inkvizitorių ir vėl atveda mus prie tos pačios žmogaus prigimties mįslės: *sotumas, romumas, pasitenkinimas gyvenimu nėra tikroji – tuo labiau vienintelė – žmogaus gyvenimo, jo „buvojiimo“ žemėje priežastis ar paskirtis. Be gamtiškosios, žmogus juk dar turi ir dieviškąją, metafizinę prigimtį bei paskirtį, ir kaip tik dėl to, sotumas ir romumas yra gyvulio, o ne žmogaus laimė. Problema kita: gyvuliškas sotumas ir romumas numarina žmogaus dvasią, todėl ir didysis inkvizitorius, kartu su visais savo šalininkais, taip pat „netiki nei Dievą, nei į sielos nemirtingumą“¹⁴.*

Vadinasi, dėl tos pačios priežasties ir prigimtinis žmogaus sielos maištingumas kartu yra ir josios dieviškosios, metafizinės prigimties bei paskirties pilnatvė. Kita vertus, ir problema čia yra ne pats šis žmogaus sielos maištingumas, o tikslas, t.y. tai, į ką jis nukreiptas: *prieš Dievą, ar už Dievą*.

2. PROMETĖJIZMAS ŽMOGIŠKOJE PRIGIMTYJE: *ERIMUS SICUT DII*

Tai, jog antikinis Prometėjas buvęs teisus sukildamas prieš Dzeusą kaip tironą, Maceinai nekyla nė mažiausių abejonių. Priešingai – sukilti tiek prieš dan-

giškuosius, tiek ir prieš žemiškuosius tironus – šventa kiekvieno žmogaus kaip dorovinio individo pareiga. Tačiau su viena išlyga: Dzeusas, anot Maceinos,

nebuvo tikrasis Dievas, o tik *dieveklis*, t.y. tik pačių graikų išgalvota būtybė. Iš tikrųjų tokio dievo niekada nebuvo ir negalėjo būti; be to, kaip vyriausiasis ir svarbiausiasis graikų panteono – Olimpo – dievas, Dzeusas pagal savo prigimtį ir viešpatavimo būdą buvo *tironas* – jėga užgrobęs savo tėvo, dievo Krono, sostą, nuvertęs jį ir kitus graikų panteono dievus ir pasaulį valdęs prievarta, baime ir apgaule. Tačiau blogiausia, pasak Maceinos, esą tai, jog būtent tokia prometėjiškumo samprata esanti būdinga ir visai ikirikščioniškajai – ir ne tik – žmonijos kultūrai. Analogiškų prometėjiškumo apraiškų filosofas atrandęs J. W. Goethe's *Fauste* ir Vinco Mykolaičio-Putino kūryboje. Taigi antikinio mito apie Prikaltąjį Prometėją idėja apskritai esanti teisinga, tačiau *krikščioniškajai kultūrai ir dorovei – netinkama*. „Jau Solovjovas yra pastebėjęs, kad prometėjizmo nuodėmė yra ne tiksle, bet klaidingame šio tikslo siekime“¹⁵.

Ką tai reiškia? Ogi tik tai, jog žmogus pats vienas savo pastangomis, nepaisant netgi neregėtos technikos pažangos, pamatinių savo egzistencinių problemų išspręsti negali. Negali įveikti pasaulyje siaučiančio blogio, kurį savuoju išpuikimu tik pagausina, negali įveikti ir savo paties gamtiškumo – nelaimingų atsitikimų, ligų, senatvės ir mirties. Klasikiniu tokio žmogiškojo pasipūtimo, nežaboto pasitikėjimo savo protu ir gera valia pavyzdžiu filosofas Maceina laiko Renesanso epochą ir ypač marksizmą bei jo pagrindu susiformavusį rusiškąją bolševikinį totalitarizmą.

2.1. Marksizmas kaip bedvasis, ateistinis, miesčioniškasis prometėjizmas

Išgyvenę bolševizmą ir sovietizmą kaip „realiai egzistuojantį marksistinį, arba tarybinį, humanizmą“ tikriausiai dar labai gerai prisimena, kaip įvairiausiomis progomis vadinamojo „mokslnio“ komunizmo kūrėjas Karlas Marxas buvo lyginamas su Prometėju, kuriam galiausiai vis dėlto pavyko išvaduoti žmoniją iš ekonominės, socialinės ir įvairiausių religinių prietarų vergovės. Nesvetimas Marxui buvęs tapatinimasis su garsiuoju senovės graikų pusdieviu: Prometėjo statulėlė visada stovėjusi jo bute Londone ant židinio atbrailos, o ir jis pats mėgdavęs savo bičiuliams ir gerbėjams papozuoti atsistodamas greta Prometėjo biusto ir lygindamas save su juo. Be to, ir mėgstamiausias Marxo grožinės literatūros kūrinyms taip pat buvęs Aischilo *Prikaltasis Prometėjas*. O ir patysai marksizmas *kaip ekonominė politinė teorija bei praktika taip pat yra persunktas maištingojo socialinio, politinio, kultūrinio ir antireliginio prometėjiškumo*.

Perdėtas pasitikėjimas žmogaus protu ir išmintimi anaip tol nėra marksizmo išradimas. Anot Maceinos, beribio pasitikėjimo savo jėgomis, lygiai kaip ir socialinio, politinio, ekonominio žmogaus prometėjiškumo šaknys ir prielaidos glūdinčios *prigimtiniam žmogaus kūrybiškume*.

Šia prasme žmogaus kaip kūrėjo supratimas yra giliausias graikų antropologijoje, kuri „neklysta, laikydama žmogų *animal rationale*“¹⁶. Tačiau to anaip tol

dar nepakanka, kad žmogus būtų pajėgus susidoroti su visomis jam iškylančiomis problemomis; tuo labiau, kad svarbiausios iš jų turi ne žemiškąjį, o antgamtinį, metafizinį, tęsinį ir priežastinę. Taigi problema čia tik ta, kad graikiškoji žmogaus samprata ir sąvoka esanti pagrįsta ne „žmogaus idealiniu tipu, tik žmogaus dvasios periferija“¹⁷. Protas, kad ir koks jis būtų galingas, viso labo tėra tik tam tikra intelektualinė galia, tuo tarpu pasaulio ir savo paties prigimties perkeitimui žmogui esanti reikalinga dar ir gera valia. Ir šiuolaikinėse visuomenėse plačiai paplitusi prometėjizmo samprata pagal formulę *erimus sicut dii* – būsimie kaip dievai – sankcionuoja egoistinių, o ne altruistinių asmenybės išsilaisvinimą, iškilimą virš minios, susijusių su noru valdyti ir t.t. Būdinga tokio prometėjizmo išraiška Maceina laiko Mykolaičio-Putino eilėraštyje *Tarp dviejų aušrų*, kurio vieną posmelį ir pacituoja:

...jeigu pasieksi
Padangėj iškeltą viršūnę,
Tu būsi kaip Dievas,
Paniekintos žemės klajūne!
Tu būsi tik vienas
Tau matomos saulės ugnim suspindėjęs,
Bedugnių ir kalnų, ir viso pasaulio kūrėjas.

Tačiau, pasak filosofo, būtent šis žmogaus likimą žemėje apsprendžiantis „jeigu“ kaip tik ir neleidžia egoistiškai nusiteikusiam individui užimti Dievo sostą, apie kurį svajojęs dar Liuciferis, ir tapti Pasaulio Kūrėju.

Vadinasi, visais laikais, visoms istorinėms ir socialinėms epochoms *prometėjizmas visada yra buvęs esminė dvasinė ir psichologinės žmogaus kaip būtybės prigim-*

ties ypatybė, kadangi visais laikais žmogus yra priverstas kurti savo paties egzistavimo sąlygas, kurių nėra ir negali būti gamtoje – kultūra, civilizacija, mokslą, meną, teisę, dorovę ir t.t. Šia prasme žmogus visada esąs laisvas kūrėjas. Tačiau šios jo kūrybinės laisvės niekada nepakanka, nes netgi pačioje žmogaus prigimtyje jos nėra ir negali būti tiek daug, kad ši jo kūryba prilygtų dieviškumui. „Kūrybos procesas iš esmės yra išviršinės tikrovės palenkimas išvidinei žmogaus idėjai ir josios perkeitimas pagal šią idėją <...> *Didelio kultūros klestėjimo metu žmogus pradeda įtikėti į kūrybinių savo jėgų visagalybę ir lenkti išvaidiniamis savo norams ne tik pripuolamus prigimties įstatymus, bet ir amžinuosius Dievo dėsnius ir netgi patį Dievą*“¹⁸.

Prie tokių „didelio kultūrinio suklestėjimo“ epochų Maceina priskiria ne tik antiką, bet ir Renesansą bei Naujuosius laikus. Kartu su šiomis kultūrinėmis, intelektualinėmis pažangos epochomis labai padidėja ir paties kūrėjo pasitikėjimas savo jėgomis. „Niekas negali paneigti, kad Renesanso pradžia buvo prometėjizma. Renesanso žmogus, atsitraukęs nuo Dievo, pasinėrė savo paties dvasioje ir iš savęs pradėjo kurti. Iš tikro nė vienas žmonijos istorijos laikotarpis nebuvo toks kūrybinis, kaip Renesanse. Nė viename istorijos tarpsnyje nebuvo gimę tiek genijų, kaip Renesanse. Rodos, kūrybinė žmonijos dvasia čia sutelkė visas savo jėgas ir pražydo nuostabaus grožio žiedais“¹⁹. Nestokojęs Renesansas ir tikro žmogiškojo idealizmo: idėjinės ir pasaulėžiūrinės kovos vedusios jų gynėjus į kalėjimus, laužus ir trėmimus. Renesan-

so kultūra, anot Maceinos, nėra iš tolo dar nebuvusi „buržujiška“. Nepaisant to, Renesanso genijų kūrinuose jau snaudęs „kažkoks demoniškas“, o nežabotos žmogiškosios prigimties aistros pagimdžiusios „nuodėmės milžinus“, prieš kuriuos istorija „užsidengianti savo veidą“. „Bet šitie nuodėmės milžinai buvo prometėjai, ir jų aistros bei nuodėmės nebuvo alkio tenkinimo nuodėmės. Renesanso žmogus buvo sugundytas ne galybės iš akmenų padaryti duoną, bet noro priversti pasaulį sau tarnauti“²⁰.

Bet štai praėjus penkiems šimtams metų, t.y. pasibaigus ir vadinamajai Apšvietos epochai, anot Maceinos, atsiranda žmogus, kuris tradicinę „kovos už duoną“ praktiką paverčia filosofija ir ideologija. Tačiau blogiausia, filosofo nuomone, yra tai, jog ši filosofija ir ideologija neturinti nė krislelio idealizmo, t.y. „to idealistinio pobūdžio, kurio turėjo Renesanso kultūra“²¹. Dėl to marksizmas ir „nėra prometėjiškas, bet miesčioniškas“²². Lygiai taip pat, anot Maceinos, nėra prometėjiški nei šios naujosios kapitalistinės visuomenės buržujai, nei proletarai. „Marxso filosofija ir visa marksizmo teorija, kuri buvo charaktėringiausias devynioliktojo amžiaus padaras, kaip tik dėl to ir yra buržujiška kultūros tipo teorija. Istorinis materializmas, kuriam visas žmonijos gyvenimas esąs ekonominių veiksmų pasėka, savo esmėje yra ne kas kita kaip *gyvybės išlaikymo filosofija*. Marksizmo centras yra *homo oeconomicus*, vis tiek ar jis bus darbininkas, ar bur-

žujus. Bet šitas ekonominis žmogus, šitas ūkio žmogus visados tarnauja savo gyvenimu ir savo kūryba ne dvasiai, ne Dievui, bet vitaliniam savo pradui. Gyvulio reikalavimai atbunda jame ir pergali visus kitus aukštesnės jo prigimties reikalavimus. <...> Marksizmas žmogų nudvasina ir paverčia jį gyvūnu. Gyvybė marksizmo metafizikoje yra aukščiausias žmogaus būtybės pradai, kurių išlaikyti yra aukščiausias žmogaus gyvenimo uždavinys.“²³

2.2. Prometėjiškasis bolševizmo charakteris

Kalbėdamas šia tema, Maceina kone nuolat remiasi rusų mąstytoju Berdiajevu, kurį jis neabejotinai laiko didžiausiu rusiškojo bolševizmo specialistu. Tiesa, tai, kad Berdiajevas, spręsdamas komunizmo problemą, neskiria marksizmo nuo bolševizmo, Maceinos nuomone, esanti klaida. Tiesa esanti ta, jog bolševizmas išaugęs iš marksizmo. „Bet jis sukūrė visai kitokį kultūros tipą negu marksizmas. Jis atgaivino visas renesansiškojo prometėjizmo žymes. Idealinis pobūdis vėl išgalėjo jo praktikoje. N. Berdiajevas liudija, kad buržuazinis krikščioniškosios istorijos tarpsnis mažiau žadino energijos ir pasiaukojimo dvasios kaip šiandieninis komunizmas... Nuoširdus entuziazmas ir besąlyginis atsidavimas, kurį parodo sovietų jaunimas, yra nepaneigiamas faktas, kurio negalima paslėpti*. Tai patvirtina ir toji

* Šio Berdiajevo teiginio komentaras parodo, kokia galinga ir visa aprėpianti buvo bolševizmo ideologinė propaganda, kuri sovietinės visuomenės gulagizaciją sugebėjo pateikti ir netgi Berdiajevą bei daugelį kitų Vakarų demokratinių visuomenių ideologų įtikinti tariamu „begaliniu tarybinių žmonių, ypač jaunimo, entuziazmu kuriant socialistinę ir komunistinę visuomenę“. (Str. aut. past. – J. B.)

energija, kuri patraukė komsomolcus į pietiletkos realizavimą.“²⁴

Tuo remdamasis Maceina taip pat tvirtina, kad bolševizmas peržengęs materialistinį marksizmo slenkstį. Maža to, marksizmas ekonominius žmogaus siekius ir interesus dar vadinęs tikraisiais vardais, tuo tarpu bolševizmas visa tai pakėlęs į aukščiausiąjį laipsnį ir nuėjęs netgi dar toliau: bolševikinės filosofijos ir pasaulėžiūros centru tapęs jau nebe žmogus, „bet medžiaga kaip tokia“. „Čia ne materija tarnauja žmogui, bet žmogus tarnauja materijai, tikriau sakant, materijos idėjai.“²⁵ Kitaip tariant, bolševizmo proletaras, Maceinos nuomone, jau nesąs tik paprastas marksizmo filosofijos ir pasaulėžiūros „darbininkas“, kuris kovoja už ekonominę savo egzistenciją. „Bolševizmo darbininkas yra visų pirma medžiagos idėjos pranašas ir skelbėjas. Ar ekonominis jo gyvenimas pagerės, ar ne, bolševizmui – ir net pačiam darbininkui – mažai rūpi. Čia svarbiausia išplėsti pačios idėjos viešpatavimą ir ja persunkti visą pasaulį** <...> Bolševizmas sunaikina dvasinį ir religinį idealizmą, kad padarytų vietos materialiniam idealizmui. Materijos idėja taip pat lygiai yra galinga ir taip pat lygiai gali valdyti gyvenimą, kaip Dievo idėja teocentrizme ir dvasios idėja antropocentrizme“²⁶. Analogiškos nuomonės šiuo klausimu laikosi ir Berdiajevas, ku-

ris, kaip ir Maceina, mano, jog „Komunistus galima pulti kaip idėjų žmones, bet ne kaip žmones be idėjų“²⁷. Maža to: Maceina taip pat yra giliai įsitikinęs, kad bolševizmas esąs nepalyginamai daugiau negu tik ekonominis arba materialinis idealizmas. Tai, anot filosofo, pirmoje eilėje esą ne kas kita, kaip „materijos religija“²⁸. Savo ruožtu materija tiek Platono, tiek Aristotelio, tiek ir Tomo Akviniečio filosofijoje visada yra suvokiama ir traktuojama kaip kažkas, kas iš prigimties yra nejudrus ir inertiška, t.y. kaip tai, kas negyva. Panašios aspiracijos Maceinai leidžia teigti, jog bolševizmas pagal savo prigimtį taip pat esąs „satanistinis, vadinasi, toks, kuriam rūpi Dievas daug labiau negu daugeliui krikščionių“²⁹. Taigi komunizmas iš tikrųjų esąs ne kas kita, kaip *satanistinė pasaulio religija*. „Komunizmas persekioja visas religijas, jis negali pakęsti šalia savęs jokios klaidingos religijos. Jis yra religija, kuri nori išsikūnyti jėga ir prievarta, nesiskaitydama su žmogaus dvasios laisve. Jis yra šio pasaulio karalystės religija, galutinis antgamtinės tikrovės neigėjas, neigėjas kiekvieno dvasingumo.<...> Komunizmas kuria naują moralę, kuri nėra nei krikščioniška, nei humanistiška. Jis turi savo teologiją, jis kuria savą kultūrą, pav., Lenino kultūrą, savą simboliką, savas šventes – raudonasis krikštas ir raudonosios laidotuvės. Komunizmas

** Čia vėl susiduriame su atveju, kai koncepcijos labai aukojama fakto tiesa. Vadinamasis bolševikinis „idealizmas“ atsirado ne dėl „prometėjiškų“ aspiracijų, o dėl ekonominio marksistinės doktrinos nepagrįstumo ir bejėgiškumo, kurį kaip tik ir buvo bandoma „užtuotuoti“ nepaprastai reksminga ideologija ir pasaulėžiūra, kadangi jau vadinamojo NEP'o laikais Leninui tapo aišku, kad tai tėra viso labo socialinė utopija, visiškai nepajėgi įgyvendinti nė vieno marksistinės „teorijos“ reikalavimo. (Str. aut. past. – J. B.)

turi savą visiems privalomą dogmatiką, savą katekizmą; jis smerkia erezijas ir ekskomunikuoja eretikus.“³⁰

Maceinos nuomone, komunizmas taip pat esąs ir *organizuotasis prometėjiz-*

mas. Visa tai galiausiai susiejama ir apibendrinama išvada, jog visi šiuolaikiniai prometėjiniai sąjūdžiai esą ne kas kita, kaip *socialiai organizuoto naktinio žmonijos istorijos periodo pradžia*.

3. KRIKŠČIONIŠKOJI MŪSŲ LAIKŲ PROMETĖJIŠKŲ SĄJŪDŽIŲ ALTERNATYVA: *ERIMUS SICUT DEUS!*

Būsime kaip Dievas – tokia Maceinos mūsų laikams siūloma prometėjiškumo formulė reiškia, jog krikščioniškoji filosofija, pasaulėžiūra, krikščioniškoji dorovinė ir socialinė praktika turi būti grindžiamos Dievo kaip Aukščiausiojo Gėrio, Tiesos ir Teisingumo samprata bei ideologija. Tai – laiko patikrinta žmogiškosios prigimties saugaus ir tauraus skleidimosi perspektyva, motyvuojama artimo meilės religija, kuri pripažįsta ir subtiliai įprasmina ne tik prigimtinį žmogaus kaip Dievo kūrybos vainiko kūrybingumą, bet ir pajungia jį savo Kūrėjui, sutikdama su nuostata, jog bet koks prometėjizmas, jeigu jis yra nenukreiptas į Dievo ir artimo meilę, nėra ir negali būti nei pozityvus, nei konstruktyvus. Juo vadovaujantis ne tik kad nepasiekiami ir nelaimima nieko, kas užsimota, bet kaip tik priešingai – komunizmo ir fašizmo istorinis palikimas, jų socialinė, politinė ir dorovinė praktika rodo, jog žmogus kaip dorovinis individas šiose totalitarinėse visuomenėse tampa paprasčiausiu tironų valios ir galios vykdytoju, sraigtelium, akelai paklūstančiu jų valiai bei galutinai praranda ir savo laisvę, ir gerovę, ir žmogiškąjį orumą.

Cituodamas Vladimiro Solovjovo mintį Maceina pabrėžia, kad krikščio-

niškojo prometėjizmo „tikslas – dieviškojo tobulumo pilnatis, arba būti kaip Dievas – ne tiktai pats savaime aukščiausias gėris, bet ir sudaro priskyrimą žmogui, leistam Dievo paveikslu bei panašumu. Nuodėmė gi glūdi žmogaus pastangose pasiekti šitą gerąjį tikslą *savo keliu*, o ne Dievo keliu, įgyti tobulybę savavališku veikimu, o ne Dievo įsakymų klausymu. <...> Prometėjizmo tragika yra ne pilnutinės buities noras, bet šito noro realizavimas savo paties pastangomis.“³¹ Kodėl taip yra?

Atsakymas į taip suprantamą *krikščioniškojo prometėjiškumo reiškimąsi šiuolaikinio žmogaus dvasioje slypi krikščioniškoje Dievo sampratoje, kuri, pasak Maceinos, esanti ir artimo meilė, ir tiesa, ir teisingumas*. Vadinasi, ir sukilti būtent prieš tokias dvasios savybes turintį Dievą gali norėti tik paskutinis nenaudėlis, kadangi *prieš Aukščiausiąjį Gėrį nesukylama – jam atnašaujama ir tarnaujama*. Sukilimas prieš Dievą kaip savo paties Kūrėją bet kuriam žmogui kaip kūriniui galiausiai reiškias ir sukilimą prieš save patį, t.y. *prieš savo paties būtiškumą bei jo pilnatvę, nes be dorovės nesą būties: blogis naikinas pats save*.

Vadinasi, ir pats Liuciferis, kaip rašoma Biblijoje, sukilęs prieš Dievą ir tam pačiam tikslui sukurstęs netgi dalį dan-

gaus angelų, neįstengęs Jo nugalėti kaip tik todėl, kad neturėjo to, kas yra svarbiausia – meilės. Dėl to jam, priešingai negu graikų Dzeusui, šis sukilimas ir nepavykęs.

Žmonijos protėviai – Adomas ir Ieva – sukilę prieš Dievą, tikriau, Dievui duotą žodį ir jį sulaužę, pasielgė analogiškai: jie ne tik kad netapo Dievui lygiais (*eritis sicut dii!* – J. B.), bet ir daug kartų sumažino ir sumenkino jau turėtąjį savo būtiškumą Rojuje, susitapatindami su gamta – atsigręždami į gamtą, *vadinasi, ir į savo pačių kaip gamtos būtybių laikinumą bei mirtingumą.*

Sukildamas prieš Kristų ir jo mokymą Jeruzalėje Didysis inkvizitorius taip pat neišvengiamai pralaimi. Pralaimi ir visi tie, kurie juo patiki ir pasirenka nykią, tiesą, santykinai sočią ir saugią gyvūno egzistenciją vietoje Kristaus žadėtojo kalavijo – *dvasios laisvės ir būties pilnatvės, t.y. krikščioniškojo dorovinių ir metafizinių altruizmo skatinančio prometėjizmo.* „Vadinasi, tie, kurie pasiekia amžinosios laimės padėtį ir džiaugiasi Dievu, nors ir palaiko savą substanciją, tačiau apsivelka nuostabia dieviška forma, kad atrodo labiau esą dievai, negu žmonės“³². Todėl ir *sudievėjimas* per pasiaukojimą Dievui kaip doroviniam idealui, per meilę žmogui kaip savo artimui, o ne *susidievinimas*, t.y. savęs paties sureikšminimas – kelias, kurį pasirenka visi pasaulio tironai ir užkariautojai, Maceinos nuomone, esanti tikroji ir vienintelė pasaulio ir žmonijos išlikimo alternatyva bei perspektyva. Žmonija jau esanti pakankamai prisikentėjusi nuo savo pačios istorijos – karų, marų ir socialinių nelaimių.

Suvokdamas, jog *absoliutumo* ilgesys esanti natūrali ir neišvengiamia dieviškosios žmogaus prigimties per jam dovanotą nemirtingą sielą išraiška, filosofas vis dėlto būtent čia pabrėžia esminę išlygą. „Bet visai kitas klausimas, *kokiu būdu* žmogus šito absoliutumo siekia. Ir pirmųjų žmonių puolime, ir Babilono bokšto tragedijoje ir Prometėjo bei Fausto tragedijoje žmogaus siekiami sudūžta ne dėl paties absoliutumo noro, bet dėl to, kad tą norą stengiamasi realizuoti tik savo galiomis, nepaisant Dievo tvarkos, o dažnai net jai priešinant.“³³ Kai tik žmogus, anot Maceinos, pradeda tarsi voras „verpti savo buitį“, jis neišvengiamai prisimenas ir savo galią. Tačiau būtent ši – gamtiškoji ir socialinė – žmogaus būtis ir esanti griežtai apibrėžta. Todėl jeigu jai imami kelti absoliutūs reikalavimai, ji nebegali jų pakelti ir žūva, subyra, sunyksta jų slegiama. „Vis dėlto prometėjizmas yra visai žmogiškas dalykas, daug labiau susijęs su žmogaus dvasios struktūra negu miesčioniškas nusistatymas.“³⁴

Dabar pažvelgsime, kas atsitinka tiems, kurie besąlygiškai laikosi Dievo žodžio, t.y. gyvena pagal Senojo Testamento raidę ir dvasią savo sieloje, mintyse bei darbuose, ir yra nekalti „kaip kūdikiai“, kurių, remiantis paties Kristaus žodžiais, kaip tik ir laukianti dangaus karalystė. Vienas iš tokių personažų kaip tik ir esąs teisuolis Jobas, kurio likimas teistiškai apie tikrovę mąstančiam ir jaučiančiam mąstytojui, koks šiuo atveju kaip tik ir yra Maceina, negali būti neįdomus ir nereikšmingas.

4. ŽMOGIŠKOJI EGZISTENCIJA: VILTIS, TIKĖJIMAS IR ABEJONĖ – KAIP KLAUSIMAS IR ATSAKYMAS

Nekyla abejonų, jog žinomas Maceinos kūrinys *Jobo drama*, sekant Senojo Testamento pasakojimu apie senais laikais gyvenusį „teisuolį Jobą“, yra ir viena įdomiausių, be to, manyčiau, ir vienas iš labiausiai nepavykusių šio filosofo bandymų *konceptualizuoti pačią tikrovę*. Pati tikrovė kaip realiai egzistuojanti objektų, procesų bei reiškinių begalybė giliausiaja savo prigimtimi nėra nei racionali, nei iracionali, nei „protinga“, nei „neprotinga“; *ji tiesiog yra*. Todėl Maceinos bandymas apibrėžti ir įvardyti ją kaip gerį, grožį, tiesą ir teisingumą, bandymas, filosofijos istorijoje žinomas jau nuo Platono laikų, juo labiau – kaip šiuolaikinė pastanga įvardyti ir susieti ją su egzistencinėmis dorovinėmis krikščioniškojo tikėjimo aspiracijomis, negali būti neįdomus. „Ši studija yra autoriaus bandymas duoti *teistinio egzistencializmo* apmatius. Pabrėžiame abu žodžius, nes abu jie čia turi lemiamos reikšmės. Abu jie nurodo knygos turinį ir metodą.“³⁵ Tokį savo kaip kūrėjo ir kaip mąstytojo „poreikį“ Maceina apibrėžia ir pagrindžia tuo, jog „egzistencializmu šiandien yra vadinama toji filosofinė srovė, kurios problemų centre stovi ne tiek amžinoji žmogaus esmė, kiek laikinis ir žemiškasis jo *buvimas*“³⁶.

Kitaip tariant, filosofą dvidešimtojo amžiaus egzistencializme, jo kūrėjų iniciatyvoje domina tai, jog žmogus čia, panašiai kaip antikos laikų – ir ypač Aristotelio – filosofijoje suvokiamas viso labo kaip *animal rationale*, t.y. tik kaip protingas gyvūnas. „Tačiau čia pasitai-

ko neatsakytas klausimas, o kaipgi būna šis protingas gyvūnas, kokia jo *būtis* šioje tikrovėje, kuriai yra skirta aną amžinąją esmę nešti, apreikšti ir skleisti.“³⁷

Suvokdamas, jog visa tai padaryti kaip tik ir privalanti ši „visai dar jaunutė dabarties filosofija, gavusi *egzistencializmo* vardą“, mąstytojas ir imasi tai daryti. *Jobo drama* kaip tik tuo jį ir patraukusi, kad jau šiame Biblijos pasakojime, legendoje apie kažkada gyvenusį *teisuolį* Jobą, mėginama „susimąstyti ties žmogiškąją šios tikrovės būtimi“. Filosofą nepaprastai jaudina ir intriguoja būtent tai, jog plati egzistencializmo srovė, „prasidėjusi su Martinu Heideggeriu, atsakė, kad *egzistencija yra tiktai šiapus*: šiapus ji prasideda ir šiapus išsibaigia. Jokio kelio į anapus, jokių prošvaisčių iš anapus ji neturi. Dievas šiai srovei pasiliko visiška nežinomybė, amžinai neprieinama lygtis, kuriai išspręsti mes priemonių esą neturime. Tiesa, ši egzistencializmo srovė Dievo neneigė, kaip tai buvo dariusi materialistinė devynioliktojo šimtmečio filosofija ir kaip tai šiandien daro marksistinis materializmas. *Egzistencializmas Dievo tiktai nerado*. Tačiau ir to pakako, kad ši srovė pasidarytų katalikiškajai minčiai nepriimtina arba mažiausiai bent įtartina.“³⁸

Vadinasi, tiek pasaulėžiūrinis, tiek ir ideologinis Maceinos angažuotumas bei suinteresuotumas šiuo klausimu akivaizdus; jo ne tik kad nebandoma nuslėpti ar užmaskuoti, bet kaip tik priešingai – visai tai pabrėžti ir skelbti. „Pamokyta Apreiškimo, kad žmogus yra Dievo pa-

veiklas, krikščioniškoji sąmonė negalėjo sutikti, jog paveikslas savo būtimi neatkleistų to, ką jis reiškia. <...> *Jobo drama* todėl ir ėmėsi nelengvo uždavinio *egzistencijoje atskleisti transcendenciją*.³⁹ Taigi mums belieka tik pasekti, kaip ir kokių būdu visa ši užduoti yra įmanoma, o svarbiausia – kaip su sau pačiam, kaip mąstytojui, filosofui, išsikeltais uždaviniais susidoroja Maceina.

Ankstesnėse šio straipsnio dalyse aš kaip tik ir bandžiau kuo plačiau ir sistemčiau atskleisti, konceptualiai išryškinti bei apibendrinti tuos Maceinos samprotavimus, kuriais jis siekia įrodyti prigimtine – egzistencine ir dorovine – žmogaus kaltę bei kančią, atsirandančią dėl filosofo visur taip pabrėžiamo *neteisingai per visą žmonijos istoriją suvokto josios prometėjiškumo*. Šio kūrinio pagrindu pasitaiko proga kartu su Maceina pamąstyti ir atvirksčiai: *kas su žmogaus gyvenimu ir likimu atsitinka tada, kai jisai visą savo gyvenimą laikosi Dievo žodžio, apreiškto Šventajame Rašte, raidės ir dvasios*. Tai, kad teisuolis Jobas yra būtent krikščioniškojo pavyzdžio Prometėjas, skaitytojui nekyla nė mažiausių abejonių, kadangi, kaip tą pabrėžia ir pats Maceina, „*Jobo drama* mėgina išvystyti šią nuostabią buvimo savybę ligi galutinių išvadų ir kaip tik joje paregėti esminį žmogaus apsisprendimą Dievui; apsisprendimą, kuris glūdi pačioje ontologinėje žmogaus sąrangoje ir yra pirmesnis bei nepriklausomas nuo sąmoningo jo nusistatymo Viešpaties atžvilgiu.”⁴⁰

Absoliuti žmogaus kaip individo, t.y. kaip sukurtosios, Dievo akivaizdoje nuolat esančios, egzistuojančios būtybės,

priklausomybė nuo savo Kūrėjo, anot Maceinos, pasireiškianti tuo, kad „žmogus gali Dievo nerasti arba jį atmesti savo *valia*. Tačiau to jis negali padaryti savo *būtimi*, nes ji visa ligi pat savo gelmių yra taip suręsta, kad savimi Dievą išreiškia, Jo ieško ir Jo klausia nepaisydama to, net jeigu sąmoningos lūpos nė žodžio apie Dievą neužsimena. *Egzistencija yra klausimas, atvertas transcendencijos akivaizdoje*. Tai yra pagrindinė *Jobo dram*os mintis. Tai jos atsakymas, gautas iš buvimo sklaidos pasinaudojant šiam reikalui egzistencializmo laimėjimais, tačiau juos pratęsiant ir papildant.”⁴¹

Taigi, kaip matome, idėjinė ir ideologinė šio kūrinio prigimtis bei paskirtis nusakyta pakankamai aiškiai: žmogaus būtis yra pamatinis žmogiškosios egzistencijos koreliatas, kadangi visas žmogaus gyvenimas – nuo gimimo iki mirties – absoliučiai priklausęs nuo Dievo valios ir galios, malonės ir nemalonės. Dar viena priežastis, dėl kurios Maceina egzistencinei problemos analizei pasirinko būtent biblinio personažo gyvenimą ir likimą, buvusi ta, jog „egzistencinė dabarties filosofija teisingai yra atkreipusi dėmesį į vadinamąsias kraštines situacijas (Grenzsituationen – K. Jaspersas). Tai yra situacijos, į kurias patekęs žmogus ypatingu būdu pajaučia slenkąs prie savo būties ribos ir pergyvena nebūties grėsmę. Prie tokių situacijų, pasak Jasperso, priklauso kančia, kova, kaltė ir mirtis.”⁴² Patekęs į tokias situacijas žmogus iš tikrųjų stengiasi padaryti viską ir deda visas pastangas išsigelbėti ir savo „žemiškąją tikrovę atstatyti”⁴³.

Gyvenimas, anot Maceinos, yra pilnas tokių atsitikimų – tą liudijanti ir visa žmonijos istorija. Tačiau Jobo gyvenimas ir likimas – išskirtinis jau vien todėl, kad tai Šventraščio personažo gyvenimas ir likimas, *egzistencija patyrusi tiesioginį egzistencinį sąlytį su transcendencija, su Dievu*. Vadinasi, mums belieka tik pasižiūrėti, kodėl, kaip ir koku būdu ši kūrinio ir Kūrėjo sąveika, netgi konfliktas, įvyko ir kuo visa tai baigėsi. Tiesa, Maceina laikosi įsitikinimo, kad į Dievą vedančios visos žmogaus gyvenimo situacijos, kadangi visos jos esančios „kraštinės“, kadangi visos jos „apsuptos nebūties“. Taigi Dievas esąs tokia būtis ir būtybė, kurios valia ir galia nebūtis priverčiama atsitraukti. Taip laiduojamas ir kiekvieno iš mūsų gyvenimas.

Nesileisdami ir toliau nesigilindami į Maceinos taip mėgstamus abstrakčius filosofinius samprotavimus, pasižiūrėkime nuo ko ir kaip viskas prasideda: „Jobo istorija yra labai paprasta. Arabijoje, Huso šalyje gyveno dievobaimingas žmogus vardu *Jobas*. Jis turėjo gausią šeimą ir dar gausenį turtų: septynis sūnus ir tris dukteris, septynis tūkstančius avių, penkis šimtus jungų jaučių, tris tūkstančius kupranugarių, penkis šimtus asilų, taip pat daugybę tarnų ir piemenų. Jis gyveno laimingai, melddamasis ir aukodamas už savo sūnus, duodamas žmonėms patarimų, eidamas teisėjo pareigas, globodamas našles ir vargšus. Savo turtais ir savo tiesia širdimi jis pasidarė garsus tarp Rytų šalies gyventojų.

Bet štai vieną dieną velnias pasirodė Viešpaties akivaizdoje ir suabejojo religiniu Jobo nuoširdumu. Velnias įtarė Jobą,

jog šis esąs dievobaimingas tik todėl, kad Viešpats jį laiminas ir padedąs jam susikurti gerą gyvenimą. Bet tegul tik Dievas atitrauktų savo ranką, ir Jobas imtų piktžodžiauti jam į akis. Dievas, žinoma, nepatikėjo velnio žodžiais, tačiau sutiko Jobą išmėginti. Jis atidavė Jobo turtą į velnio rankas, ir šis jį sunaikino per keletą valandų. Sabėjai pagrobė jaučius ir asiles; dangaus ugnis sudegino avis ir piemenis; chaldėjai nuvarė kupranugarius; pakilusi audra sugriovė namus, kuriuose puotavo Jobo sūnūs ir dukterys, ir visus juos užmušė. Jobas pasiliko plikas, kaip išeidamas iš motinos iščios. Tačiau jis nepiktžodžiavo. Jis tiek tepasakė: „Viešpats davė, Viešpats atėmė; tebūnie palaimintas Viešpaties vardas.“⁴⁴

Pastarasis sakiny – sakralinė frazė, kurią teisuolis Jobas kartoja po kiekvieno vis įnirtingesnio velnio išpuolio; tarsi tai būtų mantra, kurią kartodamas jis bando egzistenciškai gintis ir įrodyti begalinę savo ištikimybę ir meilę Dievui. Nepaisant to, Dievas išgirsta ne šiuos Jobo ištikimybės pareiškimus, o tik sutinka su vis naujais, dar žiauresniais ir negailestingesniais, velnio reikalavimais kankinti Jobą, visiškai nekaltą žmogų, apleidžiant jo kūną pūliuojančiomis votimis, kol visas teisuolio kūnas pavirsta „viena pūliuojančia žaizda“. „Pūliai taip gausiai tekėjo, kad Jobas, pasiemęs šukę, juos gramdė nuo savęs. Negalėdamas dėl ligos pasilikti tarp žmonių, jis persikėlė į atmatų krūvą už miesto ir ten apsigyveno.“⁴⁵ Šiuo savo persikėlimu už miesto „ant mėšlo krūvos“, Jobas tarsi pademonstruoja ir savo ryžtą pasitraukti ir iš visuomenės. Taip prasideda *dorovi-*

ne ir socialinė teisuolio Jobo atskirtis. „Jobo trys draugai, sužinoję apie jį ištikusias nelaimes, atvyko jo paguosti ir, apsibarsnę galvas pelenais, visą savaitę sėdėjo šalia nelaimingojo netardami nė žodžio.“⁴⁶ Kai galiausiai Jobas po tokios ilgos tylos „atvėrė savo burną“, tai „prakeikė savo gimimo dieną ir pradėjo ilgą pokalbį su savo draugais, kuris išsivystė į aštrų ginčą“⁴⁷. Tačiau bene svarbiausia šioje situacijoje yra tai, jog nė vienas iš jų, taip pat ir Jobas, nesuvokia visų šių užgriuvusių nelaimių kitaip, kaip tik Dievo bausmę už padarytas nuodėmes: *gamtiškas ir socialinis atsitiktinumas jiems neegzistuoja*.

Suvokdami visa tai tik kaip absoliučią savo pačių nuo Dievo priklausomybę, jie taip ir neįstengia kaip nors kitaip šio reiškinio paaiškinti tik kaip už kažkokius, draugams nežinomus, Jobo padarytus nusikaltimus jį ištikusią Dievo bausmę. „Jobo draugai norėjo atsakyti į klausimą, kodėl jis kenčia. Jie norėjo jam įrodyti, kad jo nelaimės ir kančios yra jo nuodėmių pasėka.“⁴⁸ Teisuolis Jobas – kitaip jis negalėtų tuo vardu vadintis – jokios nuodėmės ar juo labiau kokio nors nusikaltimo nesijaučia padaręs. Situacija tampa absoliučiai absurdiška, kadangi nei teisuolis Jobas, nei jo draugai jau yra nepajėgūs ką nors vieni kitiems įrodyti ar paaiškinti. Dievas taip pat negali būti laikomas dėl ko nors kaltu, kadangi tai padarytų jį atsakingą už pasaulyje siaučiantį blogį. Prasideda kaltinimai, ginčai ir pykčiai. „Įsibėgėjusį ir natūralios atomazgos nerandantį ginčą, į kurį vėliau įsijungė knygos pradžioje neminimas ketvirtasis Jobo draugas, nutraukė pats Dievas. Išgirdęs Dievo balsą ir išklauses

visą ilgą Jo kalbą, Jobas apgailestavo savo norą šaukti Viešpatį į teismą, atšaukė savo žodžius ir pažadėjo juos apgailėti. Dievas atleido Jobui jo prisispyrusį norą su Juo bylinėtis, papeikė Jobo draugus, nes jie kalbėję netiesą, išgydė Jobą ir grąžino jam turto dvigubai tiek, kiek anksčiau buvo turėjęs. Jam vėl gimė septyni sūnūs ir trys dukterys, pasidariusios garšios savo grožiu. Po šių visų nelaimių Jobas gyveno dar šimtą keturiasdešimt metų ir mirė pasisotinęs savo amžiumi“⁴⁹.

Taigi, kaip matome, bene vienas iš rimčiausių žmonijos istorijoje vykusių egzistencinių žmogaus ir Dievo konfliktų savo pabaiga pasirodo esąs labiau panašus į banalią stebuklinę pasaką, negu į tiesą: Dievas galiausiai viską užglaisto, išsprendžia ir atlygina dvigubai tiek, kiek iki šios Jobą ištikusios nelaimės jis buvo turėjęs. Tačiau iš tikrųjų, remiantis Senuoju Testamentu, viskas vyko anaiptol ne taip sklandžiai: Jahvė, pasirodęs Jobui ir jo draugams kaip žaibais grūmojantis audros debesis, pradėjęs jiems grasinti ir gąsdinti. Vadinas, Jahvei, kaip ir Jupiteriui, arba Dzeusui, galioja ta pati visų jų dieviškojo teisingumo, grindžiamo jėga ir prievarta, nuostata: *Jupiteri, tu pyksti, vadinas, esi neteisus!*

„Tada VIEŠPATS kreipėsi į Jobą iš audros tardamas:

„Susijuosk diržu strėnas kaip vyras; aš tave klausiu, o tu man atsakyk! Argi paneigsi net mano teisingumą? Nejuo mane pasmerksi, kad pats būtum pateisintas? Argi tavo ranka kaip Dievo irgi gali griauti tokiu balsu kaip jis? Jei taip, pasipuošk didybe ir orumu, apsirenk garbe ir spindesiu. Duok valią savo

pykčio ėniršiu, pažvelk į kiekvieną išdidų žmogų ir jį pažemink. Taip, pažvelk į kiekvieną išdidų žmogų, pažemink jį; sutrypk nedorėlius, kur jų yra. Palaidok juos visus drauge žemėje, užrakink juos tamsėjančiame mirusiųjų pasaulyje. Tada ir aš pripažinsiu, kad tavo dešinė gali tave išgelbėti.“ (Jobo 40, 90–10). Taigi, kaip matome, ši Jahvės kalba iš tikrųjų nėra joks žmogiškai, o ne dieviškai suvokiamo teismo ir teisingumo dekonstravimas – tai tiesiog grasinimas ir prievarta. Juo labiau negalima laikyti teisingumu to fakto, jog prarastų turtų, tarnų ir tarnaičių, sūnų ir dukterų nužudymas vien tiktai tam, jog įtikintum velnią savo dieviškuoju teisingumu, grindžiamu išankstiniu žinojimu, kad Jobas niekada nepradės burnoti prieš Dievą, *gali būti kompensuojamas naujais turtais, tarnais ir tarnaitėmis, sūnumis ir dukterimis iš tikrųjų jeigu ir ne su dieviškąja, tai bent jau su žmogiškąja tiesos, teisingumo ir*

gailestingumo samprata tikrai yra nesuderinamas.

Šia prasme Maceinos *Jobo drama* neįrodo pamatinių krikščioniškojo tikėjimo antgamtinio pasauliu dogmu: absoliutaus Dievo teisingumo, gailestingumo ir t.t. Veikiau jau priešingai: Senojo Testamento Dievas čia kaip tik pasirodo esąs toks pat ambicingas ir savavalis, abejingai žaidžiantis žmonių jausmais ir likimais, kaip ir senieji pagonių dievai. Todėl ši Maceinos kūrinį pagrįstai galima laikyti *didele filosofo conceptualia nesėkme, neįrodančia ir nepagrindžiančia krikščioniškojo egzistencializmo pranašumo prieš tradicinį egzistencializmą (Heideggeris, Sartre ir kiti).*

Nepaisant to, Maceina taip nemano, todėl ir aiškindamas *kaltės* paskirtį bei prasmę žemiškajame žmogaus gyvenime nuosekliai laikosi *teistinių* šios sąvokos interpretacijų, kurias čia kiek plačiau ir apžvelgsime.

5. TRANSCENDENTINĖ DOROVINIO INDIVIDIDO KALTĖS PRIGIMTIS BEI PRASMĖ

Egzistencinės žmogaus kaltės sąlyčio tašku su transcendencija Maceina laiko *tylą*. „Septynias dienas ir septynias naktis sėdėjo Jobo draugai su juo ant žemės ir nė vienas netarė nė žodžio, nes matė, kad skausmas buvo per didelis. Iš tiesų didelio skausmo akivaizdoje žodžiai netenka prasmės.“⁵⁰ Šia prasme kalba esanti ne kas kita, kaip *kančios atvertis, josios išpažinimas*. Kalba yra žmogiškojo bendravimo pagrindas. „Būdamas bendruomeninė būtybė, žmogus tuo pačiu yra ir kalbanti būtybė“ – pabrėžia Maceina.

Vadinasi, kalba yra „esmingai suausta su žmogaus būtimi, nes ši būtis trokšta būti pasidalijama su kitu“⁵¹. Atverdamas burną kalbai, Jobas tuo pačiu prisipažįsta, kad *tylėjimas* jam jau yra tapęs pernelg didele ir nepakeliama *dvasios kančia* ir kad *kalbėjimas*, kaip *kančios bylojimas*, yra vienintelė įmanoma priemonė jai palengvinti. „Todėl žmogus prabyla į kitą žmogų kiekviena proga: džiaugdamašis ir kentėdamas, mylėdamas ir neapkęsdamas, garbindamas ir piktžodžiaudamas.“⁵² Tačiau dar baisesnė kančia žmo-

gų kaip kalbančią ir išsiskakančią būtybę ištinka tada, kai jo sakomi žodžiai neranda atgarsio, atsitrenkia į abejingumą arba nesupratimo sieną. Taip Jobui ir atsitiko, kai jo geriausieji draugai, užuot jį supratę ar užjautę, pradėjo kaltinti nuodėmėmis – blogais darbais ir mintimis, kadangi apriorinė bet kurio karštai tikinčiojo nuostata visada yra viena ir ta pati: *Dievas negalįs būti kaltas jau vien dėl to, kad jis Dievas*. „Tuo būdu išsivystė ilgas ir aštrus ginčas, kurį galop nutraukė pats Dievas savo kalba.“⁵³

Vadinasi, žmogiškoji kalba kaip kančios liudijimas, jos „bylojimas“ ir iš tikrųjų tarsi susiliečia su transcendentu, pažadina ir paskatina jį į šią žmogaus kančią atsiliepti. Žinoma, kančios bylojimas ne visada yra Dievo šaukimasis – nepalyginamai dažniau tai tik bandymas susivokti bei save šioje naujoje situacijoje įprasminti, apibrėžti. „Tylėdami mes būname, – sako Maceina, – giliai ir stačiai būname, bet čia mes nesame dar jokia problema. Tuo tarpu prabilę kaip tik išsakome savo problematiškumą.“⁵⁴ Žodis įprasmina mus pačius, atskleidamas tiek mūsų nerimą, tiek netikrumą ar abejonę, lygiai kaip ir mūsų pasitikėjimą savimi, teismo ir teisingumo jausmą bei supratimą.

Tačiau tik kentėdamas, tik „buvodamas kančioje“ žmogus pradeda suvokti pats save ir savo gyvenimą kaip klausimą, kupiną begalinio tragizmo, netikrumo ir abejonės. „Gyvenimas žemėje yra tarsi „saminio dienos“, kurios „bėga greičiau negu audėjo šaudyklė ir dingsta be jokios vilties“⁵⁵. Šia prasme, anot Maceinos, visa Jobo knyga yra tik

žmogaus buvimo apmąstymas, kurio prasmingumui įvardyti reikalingas *būtiškasis* ir *buitiškasis* teisingumas. Jobas, nepaisant viso jo *teisuoliškumo* – pamaldaus ir dievobaimingo gyvenimo, sudarančio visą jo egzistenciją, kaip tik šito, ištikus tragedijai, ir pasigenda. Ši ji ir jo šeimą ištikus nepataisoma nelaimė, kurią jis suvokia kaip nepelnytą skriaudą, reikalauja satisfakcijos, paaiškinimo. Todėl anaip tol ne iš puikybės ar paikybės, o iš gilaus įsitikinimo savo moraliniu teismu Jobas yra pasiryžęs kviesti Dievą net į teismą, kadangi pamatinis bet kurio tikinčiojo, juo labiau teisuolio, klausimas atsiliepiant į nemalonius, nelaimingus atsitikimus bei gyvenimo įvykius visada yra moralinio pobūdžio: *už ką?* To paties Jobas klausė savęs septynias dienas ir naktis kartu su draugais tylėdamas, to paties jis klausia ir į juos prabilęs. Vadinasi, pasak Maceinos, kad išsinertume iš savo buitishkosios kasdienybės kaip tik ir esąs reikalingas *toks sukrėtimas, kuris priverstų mus susimąstyti*, nes būtent kančia kaip tik ir turinti tos nuostabios „žadinamosios galios“. Kasdienis buitish jaukumas, sotumas, saugumas tampa įsitikinimu, kad taip visada buvo ir visada bus, kad taip privalo būti, nes mes juk esame žmonės. „Kitaip tariant, jeigu žmogus nuolatos gyventų laimingai, jo būtish galimybės neišsiskleistų, nes niekadoms neatbustų tikrajam buvimui. Jaspersas pastebi, kad laimė daro žmogų tuščią, ir šita savo tuščia įtaka ji kėsina si suardyti tikrąją būti.“⁵⁶ Šia prasme *kančia esanti tikrosios, egzistencinės būtish žadintoja*. „Jobo knygos autorius suprato šią žadinamąją kančios

prasmę ir todėl leido Jobui prabilti *pirmajam*. Atėję guosti ir ištįsą savaitę ty-lėję jo draugai nustemba, kad ligi šiol buvęs ramus žmogelis pradeda kalbėti stipriais žodžiais, pradeda maištauti, da-rydamas priekaištų visai būties sąrangai ir net pačiam Dievui.⁵⁷ Taigi ši Jobo kalba – ištisas kančios – tiek fizinės, tiek ir dvasinės – monologas. Jobas kalba – draugai klauso. Jobas aiškina, draugai vertina, sverdami argumentus ir už, ir prieš. Prasideda dialogas, vėliau – ginčas.

Taip yra todėl, kad „kančią dabarti-nę egzistencinę filosofiją vadina viena iš *kraštinių* žmogaus buvimo situacijų. Kai kurios situacijos, kaip mirtis, kančia, ko-va, kaltė yra vadinamos kraštinėmis to-dėl, kad jos išreiškia žmogaus buvimo pakraštį arba ribą už kurios, – pasak Jasperso, – mes buvime nieko neregime: jos yra tarsi kažkokia siena, į kurią at-sidaužiame ir pralaimime.“⁵⁸ Tačiau bai-siausia, anot Maceinos, yra tai, jog mi-nėtosios situacijos tiesiog „suaugusios su žmogaus būtimi“ ir jų niekaip neįma-noma išvengti. „Pajautimas, kad *mes* ga-lime nebūti, kad *visa* gali nebūti, suda-ro baimės esmę ir sykiu yra dvelktelejimas nebūties šalčio iš anapus.“⁵⁹ Bet ši „šaltį“ – savęs paties, artimųjų, pasa-ulio – netekties baimę mes pajuntame tik kartais: kaip nuolatinis jausmas ar situa-cija tai yra neįmanoma; žmogaus dva-sia, protas, sąmonė to neišlaikytų.

Vadinasi, *kad* tai nėra ir *kodėl* taip nėra kančia kaip tik ir priverčianti mus su-simąstyti. Ir štai būtent šiose situacijose mūsų žvilgsnis ir vėl nukrypsta į trans-cendenciją, į Dievą: *kančia, grėsmė, netek-tis mus ir vėl pažadina iš buitiškojo kasdie-nybės snaudulio ir trumpam sugrąžina į fi-*

losofinę egzistencijos netikrybę. „Čia kaip tik ir glūdi ontologinė mąstymo reikš-mė. Būti ir mąstyti kraštinėje situacijoje yra vienas ir tas pats dalykas. Šie aktai yra persiskyrę tiktai kasdienybėje, nes prapuldami pasaulyje mes pradedame būti netikrai, nesavai ir todėl nemasto-me. Kasdienybėje nėra nei tikrojo buvi-mo, nei tikrojo mąstymo, nes šie du da-lykai yra susiję savo esmėje.“⁶⁰

Išbloškintas iš jaukios, sočios ir saugios savo kasdienybės žmogus ir pajunta vi-są savo tikrojo buvimo kainą ir skonį, kadangi būtent šiuo „išbloškimo“ mo-mentu jis ir suvokia, pamato, įsitikina, kad šio išbloškimo kaina galinti būti jo mirtis, netektis visko, kas turėta ir my-lėta. Kitaip tariant, vadinamosiose kraš-tinėse, arba ribinėse, situacijose mus pa-sitinka dar ne pati nebūtis, o tik jos *ga-limybė*. Todėl „egzistencinio mąstymo akte mes liečiame savąjį Aš ne kurio nors teorinio, mokslinio metodinio inte-reso atžvilgiu, kaip apie Aš yra mąstęs Descartes, bet mes jį liečiame ieškomos naujos būties atžvilgiu, dėl kurios grauždamasis mąstė šv. Augustinas.“⁶¹

Taip elgiasi ir Senojo Testamento tei-suolis Jobas, kuris irgi kalba ne apie te-orijas, o apie save, savo likimą ir numa-nomą nebūtį. Tačiau jam, kaip giliai ti-kinčiam žmogui, labiausiai rūpi išsiaiš-kinti ne faktines: jis nė akimirkos nesu-abejoja teiginiu, jog be Dievo valios žmogui nė plaukas nuo galvos nenukris, o dorovines, moralines savo nusikalti-mo, kaltės priežastis. Štai dėl ko jam, kaip pabrėžia Maceina, būties ribų klausimas visada sutampa su mąstymu kaip šio klausimo riba – jos forma ir turiniu. „Susimąstęs kančios akivaizdoje, Jobas

klausia, kokią prasmę turi jo nelaimės, jo skausmas, apskritai visas žmogiškasis jo gyvenimas, atsidūręs ties nebūties bedugne ir grasomas mirties.⁶² Atsakymo į šį esminį savo klausimą nei iš savo

draugų, nei iš Dievo jis taip ir neišgirsta. „Atsakymo neduoda nė knygos veiksmo atomazga.“⁶³ Tačiau Maceina tokį atsakymą vis dėlto pateikia: jį plačiau čia ir panagrinėsime.

6. TRANSCENDENCIJOS ATSAKYMAS EGZISTENCIJAI

Pamatinė tokio požiūrio nuostata, anot Maceinos, esanti ta, kad *kol žmogus kalba – Dievas tyli*. „Dievas atsako tik tada, kai žmogus užgniaučia savo burną, kai atšaukia savo kalbas ir dėl jų gailisi. Dievo atsakymas visados atsiremia į žmogaus klausimą, nes šis atsakymas yra ne teorija, bet būtis. Reikia tad, kad žmogus Dievą paklaustų, vadinasi, pateiktų savo būtį tokią, kokią jis ją yra gavęs iš Jo rankų. Savo gailėsčiu Jobas Dievą galutinai paklausė, ir todėl Dievas jam atsakė. Jobo gailėstis parodė, kad egzistencijoje atsakymo nėra. Egzistencija yra klausimas, atvertas Viešpaties akyse.“⁶⁴

Kitaip tariant, Dievo atsakymas Jobui, pagal Maceinos siūlomą koncepciją yra labai paprastas ir aiškus: žmogus yra didysis dieviškosios pirmapradės būties niekintojas ir jos keitėjas. Kaip ir kažkada Liuciferis, išdrįšęs sukilti prieš savo Viešpatį, taip ir žmogus, vedamas to paties troškimo – didybės ir absoliutaus savarankiškumo, nepriklausomybės troškimo, elgiasi analogiškai. Patekęs ne į Dievo globojamą, o į gamtos ir socialinių stichijų valdomą pasaulį, žmogus, be abejo, ne tik kad negali nieko geresnio tikėtis, bet ir reikalauti. Vadinasi, ir pats šis pamatinis egzistencinis klausimas – *už ką* – Dievo akyse yra beprasmis, kadangi tai klausimas ne Kūrėjui, o kūriniui,

savo laisva valia pasirinkusiam ne *amžinąjį buvimą* metafiziniame Rojuje, o tik *laikinąjį buvimą* žemėje – mirties, senatvės, ligų, kančių, gamtinių ir socialinių katastrofų pasaulyje. Kitaip tariant, tiesa yra tai, jog žemiškoji žmogaus „egzistencija“ į jokią abstrakčią formulę nesuimama, kadangi ji, kaip sakoma, padalinta iš proto niekados nėra be liekanos, todėl skeptikas nepajėgdamas šitos liekanos loginiu būdu išreikšti, numoja ranka į visas ankstesniasias pastangas ir paskelbia, kad nieko negalima pažinti.⁶⁵

Vadinasi, filosofinis skepticizmas taip pat nėra tas būdas, kuriuo remdamiesi ar vadovaudamiesi mes galėtume siekti savo pačių egzistencijos priežasčių išsiaiškinimo ir galutinio pažinimo. Svarbiausia, pasak Maceinos, čia ir yra tai, jog *egzistencija visada – ir neišvengiamai – atsiskleidžia transcendencijai*. Šis atsiskleidimas žmogiškosios egzistencijos ribinėje situacijoje susitelkia į vieną didžiulį mazgą, vieną pamatinį klausimą, kurį žmogus tampa priverstas suformuluoti ir pateikti Dievui, laukiant iš jo atsakymo. „Be šito atsakymo egzistencija pasiliktų neužbaigta, ir jos klausimas būtų be prasmės, nes egzistencijoje, kaip matėme, atsakymo nėra. Atsakymas, kuris turi egzistenciją nušviesti ir ją iš naujo įbūtinti, glūdi anapus josios: jis glūdi transcendencijoje.“⁶⁶ Bet juk šitas trans-

cendencijos atsakymas ar atsakas, pasak filosofo, „yra tasai kūrybinis žodis, tasai *fiat*, kurio egzistencija turi įgyti naujos būties ir naujos prasmės“⁶⁷.

Vadinasi, *transcendencija egzistencijai visada gali apsireikšti ir išiprasminti tik kaip kuriamoji ir palaikančioji būtį jėga*. Tokį atsakymą duodama, transcendencija taip pat neišvengiamai vis iš naujo ir iš naujo ją pagrindžia. „Dievas pergali žmogui gresiančią nebūtį, išsklaido ją užklupusią tamsą ir pasvirusią būtį vėl atitiesia.“⁶⁸ Todėl, anot Maceinos, „kai tik žmogus pradeda egzistenciškai mąstyti, jis jau pradeda eiti keliu, kuris veda jį į anapus“⁶⁹. Šia prasme *visas egzistencijos kelias esąs kelias į transcendenciją*. O egzistencijos atvirumas savo ruožtu esąs josios atvirumas transcendencijai – kaip klausimas atsakymui. „Žmogus yra vienas didelis klausimas visoje savo būtyje. Bet šio klausimo atsakymas yra Dievas, ir tik tada žmogus *tikrai* egzistuoja, kai jis yra atsakytas. Kitaip tariant, kai jis savo atvirumu yra įėmęs Dievą į save“⁷⁰.

Jobas šį esminį – savo kaltumo ir kančios klausimą – gali patikėti ir patiki tiktai Dievui, klausdamas, *ką, kur ir*

kaip jis padarė ne taip. Kita vertus, jam buvo aišku, jog atsakymus į šiuos savo klausimus jis galės rasti „tik anapus, kad nei gamtoje, nei kultūroje jo nėra“⁷¹. Egzistencinės išminties, josios prasmingumo paaiškinimo „jokiuose žemės padaruose, vis tiek, ar jie būtų gamtiniai, ar kultūriniai, jos nėra“⁷². Todėl tik Dievas esąs šio pažinimo autorius ir šaltinis. „Ir vis dėlto ne kiekvienas egzistencijos paklausimas yra transcendencijos atsakomas. <...> Jobas savo klausimą tinkamai pagrindė tik tada, kai atšaukė savo norą bylinėtis su Dievu ir pažadėjo jį apgailėti dulkėse ir pelenuose.“⁷³ Tuo tarpu kol žmogus būna su Dievu atviras tik iš dalies, t.y. kol jo sąžinę ir širdį drasko įvairiausios nuoskaudos, pykčiai ar abejonės, tol transcendencija tyli ir į žmogaus keliamus klausimus neatsako. Kitaip tariant, kol žmogus Dievo atžvilgiu vis dar turi didesnių ar mažesnių prometėjizmo apraiškų, ambicijų ar siekių, tol Dievas su juo nebendrauja. Todėl vienintelė žmogui įmanoma transcendencijos prakalbinimo ir jos atsivėrimo galimybė esanti *absolutus pasitikėjimas Dievu*.

Literatūra ir nuorodos

- 1 Tomas Akvinitis. Svarstyti klausimai apie blogį. Pirmas klausimas. Įvadas. Kaip gėris yra ir kaip nėra blogio priežastis. Vertė Gintautas Vyšniauskas // *Logos*, 2006, Nr. 49, p. 101.
- 2 Antanas Maceina. Prometėjizmo problema // *Raštai*, t. 2. – Vilnius: Mintis, 1992, p. 397.
- 3 Ten pat, p. 398.
- 4 Ten pat.
- 5 Ten pat.
- 6 Ten pat.
- 7 Antanas Maceina. Didysis inkvizitorius // *Raštai*, t. 3. – Vilnius: Mintis, 1990, p. 44.

⁸ Ten pat, p. 64.

⁹ Ten pat, p. 65.

¹⁰ Ten pat, p. 67.

¹¹ Ten pat, p. 67–68.

¹² Ten pat, p. 69.

¹³ Ten pat, p. 91–92.

¹⁴ Ten pat, p. 95.

¹⁵ Antanas Maceina. Prometėjizmo persvara dabarties kultūroje // *Raštai*, t. 2. – Vilnius: Mintis, 1992, p. 451.

¹⁶ Ten pat, p. 453.

¹⁷ Ten pat.

- 18 Ten pat, p. 454.
 19 Ten pat, p. 455.
 20 Ten pat.
 21 Ten pat, p. 456.
 22 Ten pat.
 23 Ten pat, p. 458–459.
 24 Ten pat, p. 459.
 25 Ten pat, p. 460.
 26 Ten pat.
 27 Nicolas Berdiaeff. *Problème du communisme*. – Paris: Desclée de Brouwer, 1933, p. 40.
 28 Antanas Maceina. Prometėjizmo persvara dabarties kultūroje // *Raštai*, t. 2. – Vilnius: Mintis, 1992, p. 461.
 29 Ten pat.
 30 Nicolas Berdiaeff. *Problème du communisme*. – Paris: Desclée de Brouwer, 1933, p. 15–16, p. 42, p. 93.
 31 Antanas Maceina. Prometėjizmo persvara dabarties kultūroje // *Raštai*, t. 2. – Vilnius: Mintis, 1992, p. 451.
 32 Ten pat, p. 452.
 33 Ten pat.
 34 Ten pat, p. 453.
 35 Antanas Maceina. Jobo drama // *Raštai*, t. 3. – Vilnius: Mintis, 1990, p. 423.
 36 Ten pat.
 37 Ten pat.
 38 Ten pat, p. 424.
 39 Ten pat.
 40 Ten pat.
 41 Ten pat.
 42 Ten pat, p. 425.
 43 Ten pat.
 44 Ten pat, p. 432.
 45 Ten pat.
 46 Ten pat, p. 433.
 47 Ten pat.
 48 Ten pat.
 49 Ten pat, p. 434.
 50 Ten pat, p. 444.
 51 Ten pat.
 52 Ten pat.
 53 Ten pat, p. 446.
 54 Ten pat, p. 447.
 55 Ten pat.
 56 Ten pat, p. 458.
 57 Ten pat, p. 459.
 58 Ten pat, p. 460.
 59 Ten pat, p. 461.
 60 Ten pat, p. 467.
 61 Ten pat.
 62 Ten pat, p. 475.
 63 Ten pat.
 64 Ten pat, p. 483.
 65 Ten pat.
 66 Ten pat, p. 485.
 67 Ten pat.
 68 Ten pat.
 69 Ten pat.
 70 Ten pat.
 71 Ten pat.
 72 Ten pat, p. 486.
 73 Ten pat, p. 491.

B. d.

JONAS BALČIUS

Kultūros, filosofijos ir meno institutas

DOROVINĖ IR SOTEROLOGINĖ KANČIOS PRASMĖ ANTANO MACEINOS FILOSOFIJOJE

Moral and Soteriological Meaning of Suffering
in the Philosophy by Antanas Maceina

SUMMARY

The article presents a detailed analysis and systematic expansion of one of the basic concepts regarding the onto-ethic origins and purpose of human suffering, developed by a prominent Lithuanian philosopher of the interwar period, neothomist Antanas Maceina (1908–1987). This philosopher devoted significant attention to the origins, meaning and soteriological purpose of the existential suffering experienced by humans. In this respect, suffering embodies one of the basic notions of the Christian philosophy for A. Maceina. It brings his views close not only to philosophy, but also to theology.

7. KANČIA KAIP ŽMOGAUS EGZISTAVIMO ŽEMĖJE TRANSCENDENTINĖ IŠRAIŠKA

Tai reikėtų suprasti taip, jog Dievas savo kūrinijos, taigi ir žmogaus, atžvilgiu yra visiškai laisvas ir nepriklausomas. Dėl to jis visada esąs ir pati didžiausia mūsų visų egzistencijos grėsmė. Tačiau suvokdami Dievą tikrai dalimis, tuo pačiu Jį suvokiame ir savo priešingybėmis. „Egzistencinio susidūrimo metu šios priešingybės pasirodo

mums visa savo galia, nes ir dieviškoji būtis tuomet yra arti mūsų. Begalinis transcendencijos artumas žmogui, mūsų gyvenimas joje nuolatinis ir neišvengiamas su ja susirišimas padaro, kad egzistenciniame susidūrimo Dievas yra pergyvenamas kaip mūsų Gelbėtojas⁷⁴. *Deus est nobis refugium et robur* – Dievas yra mūsų viltis ir stiprybė, giedama

RAKTAŽODŽIAI: Dievas, būtis, gėris, blogis, gyvenimas, prometėjizmas, sudievinimas, susidievinimas.
KEY WORDS: God, being, good, evil, suffering, existence, Prometheism, deifying, self-deification.

bažnyčiose. Jis visada yra mūsų Gelbėtojas, tačiau tik tada, kai visiškai ir be jokių išlygų Juo pasitikime. Šia prasme *kančia kaip tik ir esanti dieviškoji akivaizda, išpėjanti mus apie tokio pasitikėjimo stygių*. Vadinas, jeigu „Jobas drįsta į Dievą kalbėti, tai ne dėl savo galybės, bet priešingai, dėl savo niekybės pajautimo. Transcendencija yra jo išganymas. Ji yra vienintelė kuri gali jį išgelbėti. Todėl jis į ją kreipiasi; kreipiasi drąsiai, truputį net išūliai, truputį prometėjiškai, tačiau nuoširdžiai ir atvirai“⁷⁵. Vadinas, ir *galutinis mūsų žmogiškojo gyvenimo pažinimo aktas – mūsų giliausios žmogiškosios egzistencijos, būties pažinimo aktas taip pat visada yra ne mokslinis, o religinis*. Maceina tai įvardija tokiais žodžiais: „Tikras religinis aktas apreiškia ir tikrą Dievą. O šis aktas yra tikras tik tada, kai žmogus atsiveria Dievui taip, kaip jį prie šio atsivėrimo veda pati jo egzistencijos sąranga. Nerimas Dievop yra egzistencijos apsisprendimas ir sykiu religinio akto prigimties išraiška“⁷⁶.

Grįždamas prie Dostojevskio romano *Broliai Karamazovai* ir aptarinėdamas herojų šiuo klausimu reiškiamas mintis, spėliones ir abejones, Maceina pabrėžia, kad Ivanas tuo, pavyzdžiui, norįs pasakyti, jog „santvarka, kurioje yra galima nekalto kūdikio kančia, yra Dievo neverta; garbingas žmogus negali su tokia santvarka susitaikyti, jos pripažinti ir joje jaustis savas. Tuo pačiu jis negali sutikti su Dievu, nes jam kelią pastoja kaip tik šios santvarkos neprasmingumas“⁷⁷. Iš to Maceina padaro itin reikšmingą išvadą, jog „kančios buvimas pasaulyje uždaro žmogui egzistencinio susidūrimo duris“⁷⁸. Kitaip tariant, prieš Dievą nukreip-

tas prometėjiškumas ne tik yra susijęs, pavyzdžiui, su pirmųjų žmonijos tėvų nuodėme, bet ir *tapęs siena, atskiriančia, atribojančią žmogų nuo Dievo, t.y. nuo galimybės tiesiogiai Jį regėti ir su Juo bendrauti, kadangi Dievo akivaizdumas taptų absoliučia kliūtimi žmogaus valios laisvei – galimybei Jį neigti ar ignoruoti*. „Visiems tokiems žmonėms dieviškąją šviesą pasaulyje ir savoje egzistencijoje užstoja blogio tamsa. Kaip Dievas gali pakęsti blogį, ypatingai kančią, jeigu jis pats pakartodamas savo kūrinius yra vadinęs gerais? Dievo pateisinimas blogio akivaizdoje yra amžinai žmoniją varginanti problema. Nuo Leibnico laikų mėginama rašyti sistemingas teodicėjas, vadinas, Dievo pateisinimus, nes *blogis yra amžinas Dievo traukimas į teismą*“⁷⁹. Tačiau blogio problema, pasak Maceinos, iš tikrųjų esanti ne Dievo, o žmogaus problema: pasaulyje, perkeistame maištingojo prometėjiškumo dvasios, Dievo kišimasis į pasaulio reikalus taip pat taptų abejonių dėl Jo buvimo nekeliančia tiesa, akivaizdybe, kurios buvimas pasaulyje ir jo tvarkymas taptų nesuderinamas su žmogaus turima valios laisve. Dėl tos pačios priežasties ir kentėjimai tėra tik „išpėjimas, kad mūsų būtybėje arba mūsų gyvenime yra ne viskas tvarkoje. Jie yra signalai, kad ko nors pasisaugotume, kad ko nors vengtume arba ką nors įsitaistytume. Todėl jie anaip tol nėra blogi, bet geri, nes jie yra priemonės mūsų egzistencijai išsilaikyti“⁸⁰. Vadinas, pasak Maceinos, kiekviena pasaulyje egzistuojanti blogybė yra naudinga: problema čia tik ta, jog vienos iš jų prasmę bei naudą suvokiame, o kitos – ne. Tačiau toji, kuri mums taip ir lieka nesuprasta, nesu-

vokta ir neišsąmoninta, Dievui tokia nėra. Kitaip tariant, jeigu nekaltas kūdikis, jaunuolis ar gausios šeimos vienintelis maitintojas tėvas susirgs mirtina liga, pavyzdžiui, vėžiu arba žus, tai ir tokiais atvejais Dievas pajėgs suvokti iš to kylančių gėrį, tuo tarpu žmogus ne. „Tačiau ar sunaikinę protu blogio klausimą, jau tuo pačiu sunaikiname ir *blogį*? Ar logika įrodė, kad mirtis, kančia, klaida yra prigimti dalykai, todėl geri ir naudingi, jau tuo pačiu paverčiame juos gėriais tikrovėje? Protas, pasiėmęs blogio problemą, ją išanalizuoja ir blogio neranda. Bet mes aiškiai jaučiame, kad šiame proto darbe slypi kažkokia klaida, kad šitas blogio sunaikinimas mūsų netenkina, nes mes vis tiek jaučiame, kad blogis pasilieka ir veikia. <...> Teorinis visų šių dalykų kaip *gėrių* nušvietimas dar anaip tol nepaverčia jų *gėriais savyje* ir tuo pačiu mūsų dvasios neįtikina ir nenuramina“⁸¹.

Kodėl taip yra? Sveikas protas, be abejo, mums sako, kad klaida glūdi pačioje šioje *tikrovės ontoetizacijoje*, t.y. gamtiškojo, fizinio pasaulio sutapatinime su transcendentine gėrio ir blogio idėja. Mokslinis tikrovės suvokimas šią nuostatą tik patvirtina: gamtoje galiojantys priešastingumai reiškiasi ir egzistuoja tik kaip būtinybė ir atsitiktinumas; jokių kitokių priešasčių čia nėra ir negali būti: organizmo mirtis yra neišvengiamybė gilioje senatvėje, o atsitiktinumas – ligos, nelaimingo atsitikimo atveju. Tačiau abiem šiais atvejais mirtis yra neišvengiamas ir dėsningas viso mūsų žemiškojo gyvenimo palydovas.

Maceina šiuo klausimu laikosi kitokios nuomonės. Jo manymu, ontoetinėje tikrovės sampratoje bei interpretacijoje,

t.y. kaip pasaulyje siaučiantis blogis sutapatinamas su metafizine, antgamtine jo egzistavimo bei reikšimosi priežastimi, gėrio problema tampanti komplikuoja ir faktiškai neišsprendžiama tik dėl to, kad „*teorinis blogio problemos sprendimas visados reiškia jo supozityvinimą. <...> Blogis yra nebūtis*. Tai reikia pabrėžti visu svoriu. Jokio pozityvaus turinio jis neturi ir negali turėti. Blogis yra *tiktai* trūkumas, stoka, neigimas. Neapsakomos metafizinės išvados plaukia iš blogio laikymo pozityviu dalyku ir iš jo pastatymo šalia gėrio kaip būties šalia būties“⁸². Taip daręs pirmųjų krikščionybės amžių manicheizmas, atsirėmęs į rytietiškąjį dualizmą, taip darė net ir senovės graikų filosofai nuo Parmenido laikų, paskelbę protu suvokiamą ir pažįstamą tiktai būti. Nebūtį esą galima tiktai išgyventi, bet ne pažinti. Todėl, kaip tik savo protą mes nukreipiame į *blogį*, tuojau pat ir neišvengiamai jam priskiriame ir tam tikrą pozityvumo momentą, kadangi *blogį* mes paverčiame būtimi, o kiekviena būtis esąs gėris. „*Blogio supozityvinimas perskelia visą būtį į du nesusisiekiančius, nesujungiamus, amžinai prieštaraujančius pradus, suskaldo transcendentiją į du šaltinius; šalia gerojo Dievo atsiatoja blogasis dievas; šalia gerosios tikrovės maišosi blogoji tikrovė*, Arimanas iš savo tamsos nuolatos kopija pasidairyti po šviesią Ormuzdo karalystę“⁸³. „Dėl tos pačios priežasties krikščionybė visais laikais kovojusi su šituo dualizmu ir tuo pačiu su blogio laikymu būtimi“⁸⁴. Blogis taip pat niekada negalės tapti gėrio šaltiniu, nes gėris kylas tiktai iš gėrio. *Blogį* gėrio priežastimi, pasak Maceinos, visada laikas tiktai protas, kuris blogio, kaip nebūties, neištengiąs pažinti ir todėl

suteikias jam pozityvų turinį, priskirdamas jam tam tikrų gėrio savybių, iš kurių gali būti kildinamas ir visokie kitokie „gėriai“. „Ar tat reiškia, kad blogio problema iš viso negali būti žmogaus sprendžiama ir išsprendžiama? Klausimas yra dviprasmiš. Blogis priklauso prie mūsų egzistencijos. Jis yra joje pačioje. Jis nėra nei idėja, nei teorija, bet mūsų jaučiama ir gyvenama tikrovė. Tuo tarpu visas egzistencijos problemas galima spręsti dvejopai: teoriškai ir egzistenciškai. Teorinis kurios nors problemos sprendimas yra jos esmės bei prasmės išvelgimas protu ir išreiškimas bendra visiems galiojančia formule. Egzistencinis problemos sprendimas yra jos pergyvenimas, nusistatymas jos atžvilgiu ir reagavimas į ją savuoju asmeniniu Aš“⁸⁵. Kitaip tariant, blogio mąstyti mes negalime, užtat galime jį išgyventi. „Kai Jobo žmona patarė savo vyrui prakeikti Dievą ir mirti, ji taip pat jam siūlė egzistencinį išsprendimą. Kai gyvenimo smūgių ištikta mergaitė nušoka nuo tilto į upę, ji blogio klausimą irgi išsprendžia. Kai mylimosios apviltas ir apgautas vyras apsivelka misionieriaus sutaną ir iškeliauja į Afriką, jis padaro taip lygiai griežtą sprendimą blogio atžvilgiu, kaip ir anoji mergaitė. Visi šitie sprendimai yra egzistenciniai. Visi jie yra individualūs. Visi jie yra nepaprastai reikšmingi kiekvieno sprendėjo egzistencijai. Blogis tik šitaip ir yra išsprendžiamas. *Jo sprendimas iš tikro yra mūsų apsisprendimas jo atžvilgiu*“⁸⁶.

Natūralu klausti, kaip, koku būdu, kokiomis priemonėmis savo egzistencinės kančios ir blogio problemą yra sprendęs teisuolis Jobas. Ką jis pasirinko ir kodėl taip, o ne kitaip tai padarė? „Atsaky-

mas į šituos klausimus, be abejo, nieko neduos teorinei blogio problemos pusei. Tačiau jis gali daug duoti egzistenciniam išsprendimui, nes kiekvienas žmogus savojoje egzistencijoje yra didesnis ar mažesnis Jobas ir todėl kiekvieno apsisprendimas gali būti Jobo paskatintas ir sustiprintas. Kai Jobas pakilo savo skausme ir tarė pirmą savo žodį, prakeikdamas savo gimimo dieną, jis pastatė kančios problemą visu jos aštrumu: *geriau yra negimti negu būti ištiktam kančios*. Klausimo pastatymas iš tikro yra šurpus, ir pirmoji Jobo kalba yra pati šurpiausia iš visų. Todėl yra visai suprantama, kodėl Jobo draugai tuojau šoko ieškoti kančios prasmės, nes nujautė, kad nuo šių pastangų priklauso Jobo likimas. Jeigu kančia neturi prasmės, tuomet ji naikina žmogų, ir Dievas tuomet virsta žmogaus persekiotoju, pasityčiotoju savo rankų darbo ardytoju. O jeigu ji turi prasmę, tai kokia ji yra?“⁸⁷. Trys Jobo draugai mano, kad Dievas yra nekaltas, nuo žmogaus esąs absoliučiai nepriklausomas ir niekuo jam neišpareigojęs, todėl Jobo kančia esanti ne kas kita, kaip Dievo jam duotas atpildas už nuodėmės, nes nekaltų žmonių apskritai nesą. Ketvirtasis – kad ši jo kančia esanti jam Dievo siunčiamas perspėjimas, kadangi Dievas aiškiai matąs ir žmogaus bei pasaulio ateitį, o šioje ateityje Jobas neišvengiamai nusidėsias ir t.t.

Jobas visus šiuos savo draugų argumentus kategoriškai atmeta, išvadindamas jos „melo kalviais“ ir toliau laikosi nuomonės, jog jis Dievo akivaizdoje esąs nekaltas. Kančią jis prisiima ir kenčia nebandydamas jos nei racionalizuoti, nei konceptualizuoti. Tai, pasak Maceinos, esąs „atsakymas, kurio gelmės

mums yra sunkiai suvokiamos, tačiau kuriose slypi kančios didybė. <...> Jobo atsakymas esmėje yra toks pat, kaip ir visų šventųjų. Visi šventieji buvo apsisprendę priimti kančią ir ją iškęsti Dievuje. Dar daugiau! Ne vienas šventasis kančios troško ir jos ieškojo. Ne vienas su džiaugsmu pasitiko ligą, nelaimę, skurdą, kankinimus ir galop mirtį. Tai yra nuostabūs faktai, bet tikri. *Kančios troškimas ir džiaugsmas kęsti yra vienas iš būdingiausių šventos asmenybės ženklų.* Tačiau ar tai nėra nesąmonė? Kančia juk yra blogis. Jokia loginė spekuliacija nepavers jos pozityviu dalyku, vadinasi, gėriu. Kančia yra stoka, neigimas, nebūtis. Kaip tad galima trokšti blogio? Kaip galima džiaugtis nebūtimi? Kančia ardo žmogaus egzistenciją ir jį nubūtina. Kaip tad galima ieškoti šio ardymo ir šio nubūtinimo? Kaip tad galima būties pilnatvę iškeisti į šį slidų kelią, vedantį nebūties linkui? Ir vis dėlto šventieji šitaip elgėsi. Ar tad jie buvo nenormalūs? Anaiptol! Kančios troškimas šventųjų gyvenime mums atskleidžia didelę žmogiškosios egzistencijos mįslę, gal paskutinę jo atvirybėje transcendencijai⁸⁸.

Laikydamas kančią savotišku „būties vėžiu“, Maceina vis dėlto suranda ir tai, kas kančioje – jo paties ir Berdiajevo – yra įvardijama kaip „antroji“ kančios pusė. „Tačiau Jobas, o su juo ir visi krikščionybės šventieji, pasirinko kitą galimybę – šią šviesiąją ir atperkančiąją

kančios pusę. Jie jautė savo slinkimą į nebūtį, kaip ir tamsiosios pusės mėgėjai (pvz., savižudžiai. – J. B.). Jie jautė, kad jie nyksta, kad jų būtis tarsi ištirpsta ir išgaruoja. Tačiau jie griebėsi ją pagrįsti iš naujo. Ne pačiais savimi, nes patys jie čia nieko negalėjo kaip ir pirmieji. Žmogaus negalia kančios situacijoje yra vienoda visur ir visiems. Užtat Jobas ir šventieji nė nesirėmė žmogiškąja galia, kylančia iš jų pačių. Jie peržengė save ir pagrindo naujajai savo būčiai ieškojo jau transcendencijoje. Matydami nykstančią savo egzistenciją, jie sujungė ją su transcendencija, kad ši iš naujo juos įbūtintų⁸⁹. Kitaip tariant, atsivėręs „Dievui ir jam patiekęs visą savo būtį žmogus nepasilieka vienas. Dievas nusileidžia į jo atvirybę ir jį pripildo savimi. Kančios nubūtinta egzistencija atsitiesia ir pakyla, bet jau ant naujo pagrindo, nešina naują būtį, dieviškąją būtį, nes atėjusia iš anapus. *Prisiimta ir Dievuje iškęsta kančia yra kelias į žmogaus sudievėjimą*“⁹⁰. Vadinasi, ir žmogiškoji jo gyvenimo žemėje kelionė, susijusi su kančia, Maceinos yra suvokiama ir traktuojama kaip vienintelis Dievui įmanomas kelias į mūsų „nubūtintą egzistenciją“⁹¹. Susijungimas su Dievu ir Jo, kaip aukščiausios ir prasmingiausios – vienintelės tikrosios – būties apsigyvenimas mumyse, esąs, pasak Maceinos, didžiausias „visos tikrovės – žmogaus ir pasaulio – troškimas“⁹².

8. NETIKĖJIMAS DIEVU KAIP EGZISTENCINĖ SAVIŽUDYBĖ

Tai reiškia, jog pripažindamas žmogaus kaip Dievo kūrinio jam suteiktą valios laisvę, Maceina pripažįsta ir kiek-

vieno iš mūsų galimybę į Dievą netikėti. Tai susiję su galimybe Jo nematyti ir nerasti pasaulyje, kuriame Dievas nėra

akivaizdybė. „Jis gali Jo nerasti nei kaip atsitiktinių būtybių pagrindo, nei nesu-sidurti su Juo savoje egzistencijoje. Eg-zistencijos susijimas su transcendencija, kaip matėme visoje šioje knygoje, glūdi pačioje jos sąrangoje. *Žmogus yra būtis langas, pro kurį matyti Dievas*. Ir vis dėl-to šis langas gali užsitrenkti“⁹³. Žmogiškosios egzistencijos „lango“ neskaidrumą Maceina yra linkęs aiškinti tiek psichologinėmis, tiek ir buitiskomis aplinkybėmis. Tačiau ontologinio pagrindo savo netikėjimui žmogus neturi ir negali turėti. „*Ontologinio bedieviškumo nėra ir būti negali*, – pabrėžia autorius, – Eg-zistencija neišvengiamai laikosi transcen-dencijoje, todėl savo gelmėse ji bedieviška virsti negali. *Ontologinis netikėjimas yra nebūtis*. Nužudyti Dievą savoje būtyje reiškia žlugti ir pačiam“⁹⁴.

Tačiau ir psichologinis ar netgi buitinis nuo Dievo nusigrėžimas, visiškai paskendus ir užsisklendus vien tik kasdienybės rūpesčiuose, taip pat negališ praeiti be pėdsakų. „Užsklendęs savą egzistenciją Dievui, žmogus mėgina taip sudėstyti visą save ir savo gyvenimą, tarsi šis vyktų pats iš savęs, tarsi jis turėtų pagrindą savyje. Tačiau tai yra ne tik psichologinė iliuzija, bet sykiu ir nepaprasta ontologinė grėsmė. Juk atsipalaiduoti nuo Dievo reiškia pasukti į nebūtį ir mėginti ją savomis jėgomis pergalėti“⁹⁵. Tačiau žmogus to kaip tik ir negališ padaryti. To neleidžianti jo, kaip būtybės, egzistencinė, o ne ontologinė prigimtis, kadangi šia pastarąja jis visada ir visur yra susijęs su savo Kūrėju. Dėl to ir „*Būti nebūtis akivaizdoje yra amžinas žmogaus likimas*. Žmogus, gražiu Heideggerio posakiu, yra „nebūtis vie-

tininkas“⁹⁶. Tačiau Heideggeriui taip pat priklauso ir kiti, ne mažiau vaizdingi, posakiai tiek apie būtį, tiek ir apie metafiziką. „Būtis pasirodo kaip nepaslėptis (*Unverborgenheit*) (*Alētheia*). Ar būtis kartu yra tokia nepaslėptis, ar pati išskverbia į metafiziką ir reiškiasi kaip metafizika, lieka neaišku“⁹⁷. Taigi, kaip matome, šiuose žodžių, pasisakymų, įvairiausių ištarmių džiunglėse iš tikrųjų nelengva susigaudyti, kadangi neretai atsitinka taip, jog vieni iš jų prieštaraus ar netgi neigia kitus. Akivaizdu, jog Maceinai visa ši būties metafizika asocijuojasi ne su kuo nors kitu, o su kiekvieno egzistuojančio individo „baimė išnykti“. „Baimėje, kaip minėjome, ši nebūtis grėsmė, ši galimybė nebūti kaip tik ir atsiskleidžia. Tada mes nujaučiame, kad mes laikomės ne savimi, bet kitu. Jeigu tad šį Kitą paneigiame, tada ginsimės nuo nebūties?“⁹⁸.

Tačiau žmogaus baimė išnykti nėra ir negali būti nei transcendencijos buvimo įrodymas, nei jos paneigimas: baimė jaučia ir visi gyvūnai – nuo pačių didžiausių iki mažiausių – ir grindžiama ji netgi ne šių būtybių psichologija, o gyvybės išsaugojimo instinktu. Remiantis ta pačia krikščioniškojo tikėjimo doktrina, vargu ar galime teigti, jog visiems šiems žemės padarams, netgi augalams, būdingas gyvybės išsaugojimo ir giminės pratešimo instinktas vargu ar gali būti kokio nors „supratimo“ apie transcendentą rezultatas. Kita vertus, kas iš tikrųjų laukia tų, kurie priklauso kitoms pasaulio religijoms, laikosi jų nustatytų tikėjimo bei dorovinio elgesio normų ir tiki visų šių transcendentinių vaizdinių pagrįstumu bei teisingumu? Be to, ir pa-

tys didžiausi žmonijos istorijoje žinomi pasaulio tironai, valdę daugelį pasaulio tautų bei valstybių, net ir būdami bedieviai, pavyzdžiui, tokie kaip Leninas, Stalinas ar Pol Potas, pagonis Hitleris ir musulmonas Sadamas Huseinas bei daugelis kitų, taip ir nesusilaukė Dievo keršto. Ir bijodavo jie dažniausiai ne dievų ar Dievo, o kitų, į juos panašių, arba negailestingai jų engiamų ir sukilti išdrįsusių savo tautiečių, pavaldinių keršto, kurio dažniausiai ir susilaukdavo.

Verta dėmesio ir garsaus anglų logiko bei filosofo, Nobelio premijos laureato, Bertrando Russello argumentacija šiuo klausimu, kuri grindžiama prielaida, kad vadinamasis pirmosios priežasties argumentas yra klaidingas. „Prisipažinsiu, kad, kai dar buvau labai jaunas ir labai gilinausi į šiuos klausimus, aš irgi labai ilgai pirmosios priežasties argumentą laikiau esant teisingą. Tačiau sykį (man tada buvo aštuoniolika metų) perskaičiau Johno Stuardo Millio *Autobiografiją*, kur aptikau tokią vietą: Tėvas man paaiškino, jog į klausimą ‘Kas mane sukūrė?’ neįmanoma teisingai atsakyti, kadangi tuomet tuoj pat kyla kitas klausimas: ‘O kas sukūrė Dievą?’ Ši netikėta pastaba mane įtikino, ir iki šiol esu tuo įsitikinęs, jog pirmosios priežasties argumentas yra klaidingas. Ir iš tikrųjų, jeigu viskas privalo turėti savo

priežastį, tai tokią pat priežastį privalas turėti ir pats Dievas. O jei gali egzistuoti kas nors, kas tokios priežasties neturi, vadinasi, tatau kuo puikiausiai galinti būti ir gamta, ne tik Dievas“⁹⁹.

Kitaip tariant, vargu ar biologinio žmogaus netvarumo, psichologinio netikrumo dėl ateities, pagaliau ir dėl neišvengiamai artėjančios senatvės bei mirties, kaip individo visiško išnykimo neišvengiamos perspektyvos, minėtieji argumentai gali būti pakankamas tikrovės prigimties antgamtiškumo įrodymas. Todėl tiek netikėjimas, kaip savo paties būtiškumo savinaika, tiek ir Maceinos postuluojamas krikščionių Dievo mielaširdingumas, gailestingumas ir teisingumas, kuriuos jis bando įrodyti remdamasis Senojo Testamento personažo – teisuolio Jobo gyvenimo ir likimo istorija, *neabejotinai yra silpniausias ir problemiškausias jo sukurtos ir šiuose veikaluose atstovaujamos krikščioniškojo filosofinio egzistencializmo kaip koncepcijos vietos.*

Kita vertus, tai, jog visų šių problemų kėlimo ir sprendimo lietuvių filosofijoje buvo imtasi, reikia laikyti jokių specialių įrodymų nereikalaujančiu faktu, pagrindžiančiu nemenką prigimtinį lietuvių kūrybingumą bei tautinės inteligentijos vos per du tarpukario laikų Lietuvos nepriklausomybės dešimtmečius pasiektą intelektualinį subrendimą.

IŠVADOS

1. Straipsnyje pateikiama išsamesnė Maceinos filosofinių darbų, susijusių su teizmo ir ateizmo, žmogaus kaltės, kančios, valios laisvės, gėrio ir blogio proble-

matika, turinio analizė rodo, kad jam ir iš tikrųjų (ką jis ir pats pripažįsta!) buvo itin artima egzistencinė tikrovės interpretacija. Ji leidžia giliau, intymiau, subti-

liau ir psichologiškiau pagrįsti bei motyvuoti tradicinę tomistinę tikrovės sampratą, priartinti ją prie dorovinio individo dvasinių išgyvenimų, baimių, vilčių bei lūkesčių.

2. Žmogaus su savo artimu, žmogaus ir gamtos tarpusavio sąveikas bei santykius apibrėždamas ir apibendrinamas kaip prigimtinio žmogaus dvasinio maištingumo – prometėjizmo – sąvoka, Maceina ir iš tikrųjų pasiekia iki tol lietuvių filosofijos istorijoje nebūto emocinio ir psichologinio probleminio įtaigumo. Nepaisant to, Maceinai šiame straipsnyje nagrinėtuose kūriniuose taip ir nepavyko įtikinamai argumentuoti bei pagrįsti antgamtinės tikrovės kaip doroviškai į gėrio ir blogio pradus suskaldytos ontoetinės visumos, iš kurios esą išplaukianti ir dorovinė bei egzistencinė žmogaus kaip individo nuo Dievo priklausomybė bei jo gyvenimo žemėje prasmė ir kokybė.

3. Šiuo pagrindu ir Maceinos veikalą *Jobo drama* tenka laikyti tikra emigracijos filosofo konceptualine nesėkme, kadangi Senojo Testamento Dievo Jahvės ir Biblijos teisuolio Jobo polemika niekaip nepagrindžia ir neįrodo šio veikalo autoriaus požiūrio pagrįstumo, kuriuo remiantis, žinomi antikos dievai, pavyzdžiui, Dzeusas ir kiti ne be pagrindo laikomi tironais, tuo tarpu krikščionių Dievas – priešingai: gailestingumu, tiesa ir meile. Dėl tos pačios priežasties ir pamatinė šių Maceinos darbų koncepcija antikinį prometėjizmą įvardijanti kaip doroviškai motyvuotą žmonijos kovą su dieviškąją tironija, o krikščioniškąją – kaip dorovinio individo *susidievinimo*, o ne *susidievinimo* procesą bei dorovinę visos žmonijos dvasinio tobulėjimo alternatyvą, taip pat tėra tik paties autoriaus nuomonė, o ne faktais įrodoma ir pagrindžiama filosofinė sistema.

Literatūra ir nuorodos

⁷⁴ Ten pat, p. 582.

⁷⁵ Ten pat, p. 584.

⁷⁶ Ten pat, p. 585.

⁷⁷ Ten pat.

⁷⁸ Ten pat, p. 586.

⁷⁹ Ten pat.

⁸⁰ Ten pat, p. 587.

⁸¹ Ten pat, p. 588.

⁸² Ten pat, p. 588–589.

⁸³ Ten pat, p. 589.

⁸⁴ Ten pat.

⁸⁵ Ten pat.

⁸⁶ Ten pat, p. 590–591.

⁸⁷ Ten pat, p. 591.

⁸⁸ Ten pat, p. 594–595.

⁸⁹ Ten pat, p. 596.

⁹⁰ Ten pat.

⁹¹ Ten pat, p. 598.

⁹² Ten pat.

⁹³ Ten pat, p. 601.

⁹⁴ Ten pat.

⁹⁵ Ten pat.

⁹⁶ Ten pat.

⁹⁷ Martynas Heidegeris. Kas yra metafizika // *Rinktiniai raštai*. – Vilnius: Mintis, 1922, p. 99.

⁹⁸ Antanas Maceina. Jobo drama // *Raštai*, t. 3. – Vilnius: Mintis, 1990, p. 601–602.

⁹⁹ Bertrand Russell. *Why I Am Not Christian*. – London, 1927, p. 112.